

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií

**Delikvence mladistvých
z pohledu sociální pedagogiky**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce:
prof. PhDr. Bohuslav Kraus, CSc.

Vypracovala:
Bc. Martina Malá

Brno
2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Delikvence mladistvých z pohledu sociální pedagogiky“ zpracovala samostatně a uvádím v ní veškeré použité prameny a literaturu.

Brno 24. února 2010

.....

Poděkování

Děkuji panu prof. PhDr. Bohuslavu Krausovi, CSc. za odborné vedení, cenné rady a připomínky, které mi poskytl při zpracování mé diplomové práce. Poděkování také patří vedení výchovného ústavu v Chrastavě, které mi poskytlo velmi cenné materiály.

OBSAH:

Úvod	5
1. Mladiství delikventi	7
1.1 Vymezení mladistvých pachatelů	10
1.2 Delikvence mladistvých	14
1.3 Norma versus deviace	16
2. Ústavy spojené s mladistvými delikventy	19
2.1 Výchovné ústavy – charakteristika VÚ Chrastava	19
2.2 Věznice a vazební věznice	21
2.2.1 Charakteristika Vazební věznice Liberec	21
2.2.2 Charakteristika věznice Všehrdy	22
3. Integrace jedince do společnosti	24
3.1 Terapeutické programy	25
3.1.1 Programy ve výchovném ústavu	25
3.1.2 Programy ve vazební věznici – obvinění	26
3.1.3 Programy ve věznici – odsouzení	26
3.2 Krizové prostředí delikventa	27
3.3 Resocializační programy	32
3.3.1 Výchovný ústav	32
3.3.2 Věznice a vazební věznice	34
4. Analýza programu zacházení ve výchovném ústavu, věznici a vazební věznici	37
4.1 Projekt šetření	37
4.1.1 Otázky a hypotézy	37
4.1.2 Zkoumaný vzorek	38
4.1.3 Metody výzkumu	38
4.2 Analýza výsledků	39
4.2.1 Prostředí a věk respondentů	39
4.2.2 Výchovný ústav	39
4.2.3 Vazební věznice	47
4.2.4 Věznice pro mladistvé Všehrdy	51
4.2.5 Individuální programy zacházení	55
4.3 Shrnutí výsledků a verifikace hypotéz	57
Závěr	59
Resumé	61
Anotace	62
Seznam odborných pramenů	63
Seznam příloh:	66

Úvod

V rámci vývoje společnosti se setkáváme s řadou nejrůznějších obtíží a překážek, které si zaslouží naši pozornost a které je nutno řešit. Pomoc při řešení nejpálčivějších problémů může poskytnout řada teoretických disciplín. Jednou z těchto disciplín je i sociální pedagogika. Zlatica Bakošová chápe sociální pedagogiku jako „životnú pomoc“, která by měla pomáhat plnit poslání vůči celé společnosti i jednotlivci (Bakošová, 2008, s. 63).

V naší zemi přišel zásadní zlom pro (tehdy československou) sociální pedagogiku po r. 1989, kdy došlo k zásadním společenským změnám. „Termín sociální pedagogika se stal velmi frekventovaným a začal se objevovat v různých významech“ (Kraus, 2008, s.18). Sociální pedagogika v širším pojetí je chápána jako transdisciplinární vědní obor, který se zaměřuje na prostředí ve výchově. V užším pojetí je chápána jako aplikované odvětví pedagogiky zabývající se výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých (Kraus, 2008, s.44).

V práci vycházíme z předpokladu, že sociální pedagogika poskytuje metodologický základ pro sociálně pedagogický přístup ve výchovném procesu. Poskytuje dalším disciplínám podílejícím se na výchovném procesu vodítka, jak postupovat při vytváření životního způsobu jednotlivce a tak usnadňovat proces socializace a enkulturace.

Předložená diplomová práce se zabývá prostředím, ve kterém jedinec vyrůstá, s programy zacházení a jejich vlivem na vývoj jednotlivce. Celková struktura práce je kromě úvodu rozložena do teoretické části, praktické části a závěru. Teoretickou část tvoří tři hlavní kapitoly. V první kapitole se seznámíme s mladistvými delikventy, vymezíme si pojem mladiství pachatelé. Dotkneme se problému delikvence mladistvých a v neposlední řadě se zaměříme na normu versus deviaci.

Druhá kapitola nás zavede do prostředí Výchovného ústavu v Chrastavě, Vazební věznice v Liberci a do prostředí Věznice Všehrdy. Z mnoha publikací, které se věnují problematice sociální pedagogiky víme, že právě prostředí hraje jednu z významným

rolí ve výchově jedince. Prostřednictvím mládeže dochází k vývoji hodnotového systému společnosti. Mládež je výrazným subjektem jak pozitivních, tak negativních procesů a jevů ve společnosti. „Mládež a děti se dostávají do kontaktu s negativními vlivy, které ohrožují jejich mravní a sociální vývoj ve věku, kdy ještě nejsou sociálně zralí a nejsou proto sociálně kompetentní k obraně před těmito vlivy. Společnost nejenže doposud mladou generaci nechránila, ale sama se podílela na vytváření negativních vlivů působících na děti a mládež.“ (Sak, 2000, s. 14). Třetí kapitola se zabývá integrací jedince do společnosti. Přiblížíme si jednotlivé terapeutické programy a programy zacházení.

Součástí této práce jsou i případové studie, které mohou práci, dle našeho názoru, obohatit.

Zmíněná praktická část závěrečné práce obsahuje projekt průzkumu, otázky a hypotézy, metody výzkumu, analýzu výsledků výzkumu a také shrnutí výsledků a verifikaci hypotéz. Použitou metodou ve výzkumné části práce je dotazník.

Záměrem práce je snaha zhodnotit programy zacházení. Jedna z hypotéz předpokládá, že více jak 50 % mladistvých bude tyto programy zacházení plnit nedobrovolně. Vyhodnotíme motivaci k plnění programů a jejich oblíbenost. Průzkum je zaměřen na jedince, kteří jsou handicapováni prostředím a právě programy zacházení, které vycházejí z odlišností jednotlivců, by jim měli pomoci tento handicap eliminovat.

1. Mladiství delikventi

Dítě přichází na svět s konkrétní genetickou výbavou a dispozicemi. Nemohlo ovlivnit, jakým rodičům se narodí, v jaké společnosti, v jakém politickém systému bude žít. Má před sebou dlouhou a jistě nelehkou cestu, kterou s menšími či většími problémy zvládne. Cestu jeho života budou ovlivňovat různé determinanty, ať již půjde o primární rodinu, školu, vrstevníky, práci apod.

Chceme-li pochopit chování a problémy dnešní mládeže, musíme vycházet zejména z faktu, že zde máme na jedné straně lidi vychované a vzdělané v totalitním systému, staré vzorce pravidel, zastaralé preference hodnot i životního stylu, na straně druhé otevřenou společnost s novými příležitostmi.

Ve společnosti vždy existovaly, existují a existovat budou skupiny lidí, které ohrožují druhé a nejsou schopny nebo nechtějí rozeznat nebezpečnost svého jednání. Problém zřejmě spočívá v tom, že určité společenské podmínky umožňují beztrestné porušování norem ve větší či menší míře (Jedlička a kol., 2004, s. 65).

Mohli bychom donekonečna diskutovat nad otázkami, co je lepší, zda tzv. staré hodnoty, kdy na prvním místě byla zejména rodina a péče o děti nebo současná doba, která s sebou kromě neomezených možností přináší také potlačení tradičních hodnot. Zejména emancipace dnešních žen přináší mnoho problémů, neboť tradiční pojetí rodiny ztrácí na významu. Schopnost rodiny vychovávat děti a vyrovnávat se s těžkostmi je závislá na tom, jak je rodina napojena na své sociální okolí.

Pokud je atmosféra rodiny méně soudržná a nebo výrazně konfliktní, potom se mladý člověk lehce ztratí v hodnotové orientaci, zejména když jeho vidění je typicky černobílé. Mnozí z nás budou souhlasit s tím, že vychováváme hlavně vlastním příkladem. Hypotéza o neustálém úpadku mravů je klišé opakované v souvislosti s mládeží již nejméně 2000 let. Pokud však rodič upřednostňuje své zájmy před zájmy svých dětí, je velmi pravděpodobné, že se mladistvý vydá na vlastní cestu, která s největší pravděpodobností povede do skupiny stejně starých jedinců, kde najde pochopení a porozumění (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 40).

Jistě budeme souhlasit s tím, že soustava rodinných hodnot se mimo jiné vytváří i tím, jak rodiče své děti instruují. Ne všechny rodiči hlásané normy musí být v souladu s normami skutečně platnými. Není a nikomu ani nemůže být lhostejné, vychovává-li rodina dítě s pokrokovými názory, nebo morálně i charakterově nestálého jedince s deformovaným pohledem na život v naší společnosti. Ve druhém případě tedy člověka, u kterého se mohou vytvořit předpoklady vedoucí k nerespektování a v krajním případě k porušování zákonů (Matoušek, 1993, s. 37, 63).

Případová studie 1

Mladistvý M.K. vyrůstal v úplné, sociálně stabilní rodině. Od útlého věku byl nezletilý agresivní, napadal spolužáky a ničil majetek. Rodiče tyto problémy nechtěli vidět, líbilo se jim, že je nezletilý samostatný. Když nezletilý procházel pubertou, rodiče se rozvedli. Problémy mladistvého se stupňovaly, ale matka problémy syna bagatelizovala. Pokud byla pozvána do školy sama se chovala hrubě, destruktivně, problémy syna sváděla na negativní vliv spolužáků. Sama byla posléze stíhána pro mravní ohrožování mládeže.

Mladistvý byl umístěn do výchovného ústavu. Od počátku se projevoval velmi agresivně. Napadal slabší chovance.

Po adaptaci začal obcházet pravidla. Nedokázal unést kritiku ani trest, byl arogantní a egocentrický. Později volil taktiku účelově se krátkodobě přizpůsobit.

Hodnocen byl jako velmi problémový chlapec, se silnými sklony k agresivitě. Bez zaváhání a promyšleně lhal. Neznal pocit viny. Byla u něho diagnostikována těžká asociální porucha.

Matka nespolupracovala, neboť byla přesvědčena, že problémy syna jsou zveličovány.

V současné době je M.K. zletilý a vykonává trest odnětí svobody za násilnou a pro společnost velmi nebezpečnou trestnou činnost v jedné z nejtěžších věznic. Ani ve výkonu trestu nenastalo žádné zlepšení a jeho prognózy, na zařazení se do společnosti po propuštění z výkonu trestu, jsou velmi pesimistické.

zdroj vlastní (čerpáno z dostupných materiálů chovance)

Rozvoj moderních společností postavil před dospívající před nelehkou otázkou: “Jak porozumět tomu, co se má v jejich individuálním vývoji stát, a jak to úspěšně

zvládnout?“ V náhledu na problematiku je zřejmé, že v průběhu dětství a dospívání prochází jedinec **extrémně vysokým počtem změn**.

V závislosti na tom, jakým způsobem tyto překážky dokáže překonat, jaké metody si zvolí, jakou zkušenost při jejich zvládnání získá apod., takovým směrem bude směřovat jeho životní cesta. Přejít mezi „bezstarostným“ dětstvím a „krutou“ dospělostí je fáze značně náročná a nelze ji přejít ze dne na den. Každý jedinec si tímto obdobím projde, někdo bezproblémově, někdo velmi komplikovaně. V tomto čase nastává mnoho změn, se kterými si mladí často neumějí poradit (Vágnerová, 2000, s. 242).

Fáze dospívání má pro jedince rozhodující význam. Nejedná se pouze o jakousi přípravu na dospělost, jde o samostatné, velmi složité životní období.

„Mládež se vyznačuje v globále jistými osobnostními rysy. Jde především o zvýšenou míru kritičnosti, touhu po samostatnosti, svobodě myšlení a jednání, o značné sebevědomí“ (Kraus, 1998, s. 77).

Ve fázi dospívání jsou mladí lidé vystaveni různým situacím, které je znepokojují, ale dospělí je mohou považovat za malicherné a nebo je již jako znepokojující vůbec nevnímají. Musíme si však uvědomit, že dlouhodobé těžkosti, psychické strádání a nezpracované krizové situace mohou vést nejen do neurotických a psychosomatických onemocnění, ale mohou končit poruchami socializace, delikvencí a nežádoucím osobnostním vývojem (Jedlička a kol., 2004, s. 12).

Na delikvenci mladistvých můžeme pohlížet z různých směrů. Ze strany práva jde o naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu respektive provinění. Z pohledu psychologie se zpravidla jedná o jedince s nízkým sebevědomím a s negativním sebehodnocením, který si zvyšuje pocit vlastní hodnoty kriminálním činem. Jde o agresi zpravidla obrácenou navenek proti společenským normám, proti autoritě rodičů a vychovatelů. V pohledu biologie hraje důležitou roli genetická dispozice. My víme, že samotná genetická dispozice nevede k založení delikventní skupiny, která vykrade obchod, nýbrž vycházíme z předpokladu, že rodiče mají tendenci pěstovat u svých dětí stejné povahové vlastnosti a sklony (Nakonečný, 2003, s. 26). Při zkoumání mladistvých delikventů se přikláníme k zastáncům multifaktoriálního přístupu, který zahrnuje mix faktorů biologických a sociálních, které jsou zpravidla ve vzájemné interakci.

Mladí lidé v určitém období pocítují potřebu osamostatnění, hledají si vlastní cestu, potřebují osobní zkušenost. „Tento proces probíhá u různých jedinců rozdílně v závislosti na jejich bio-psycho-sociální konstelaci, u některých jedinců má spíše pozitivní tvůrčí náboj a u některých negativně destruktivní.“ (Novotný, Zapletal, 2001, s. 374). Charakter výběru kvality vrstevnické skupiny má zcela zásadní vliv na kriminální nebo nekriminální budoucnost.

Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina daleko významnější a má na dítě či mladistvého nesporně vyšší vliv než pro jedince s harmonickým rodinným zázemím. Nelze se divit, že dospívající, který prožívá neradostný život v rodině či ve škole, snadněji inklinuje k vrstevnické partě. V ní touží po kladném přijetí a hledá útočiště mezi obdobně postiženými vrstevníky. Delikventní party u nás skoro vždy vznikají z podskupin mladých lidí, kteří se dobře znají z jedné instituce. Tyto skupiny se většinou úplně vymknou běžným mechanismům sociální kontroly (přestanou chodit do učení, do školy, do práce) a vytvoří si vlastní hodnotové preference. Některé party jsou ke kriminální činnosti přivedeny tím, že tráví čas v hernách a na diskotékách a záhy se jim na tento způsob života přestane dostávat prostředků. Začnou si je opatřovat drobnými krádežemi, jež pak přerůstají v organizované, plánované akce s napojením na překupníky. U nás je tento typ delikventních part patrně nejčastějším typem delikventní skupiny (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 83).

Naše společnost vynakládá značné prostředky a úsilí na výchovu mladé generace. Výchova a formování společenských postojů mládeže je nesnadnou a významnou povinností nejen rodičů, ale i vychovatelů, učitelů a všech lidí, kteří mladou generaci obklopují (Matoušek, 1993, s. 63).

1.1 Vymezení mladistvých pachatelů

Definice osobnosti mladistvého pachatele není snadná. Doposud neexistuje jednotná koncepce, která by určovala, zda jedinci dopouštějící se trestné činnosti se vyznačují určitým komplexem psychologických zvláštností odlišujících je od jedinců, kteří se do konfliktu se zákonem nedostávají. Existuje celá řada faktorů, které mají

bezprostřední vliv na to, že se člověk delikventního jednání dopustí (Jedlička a kol., 2004, s. 324).

Kdo je vlastně ten, o kom mluvíme jako o delikventovi? S původním významem delikvence se pracovalo hlavně v právním odvětví, posléze se výraz **delikvence** rozšířil i v sociálních vědách. Označuje se jím „antisociální chování, které může, nebo nemusí, být spojeno s právními důsledky, přičemž delikvencí se zpravidla rozumí mírnější porušení právních nebo morálních norem, zejména dětmi nebo dospívajícími, zatímco termínu kriminalita se používá již pro závažné přestupky, trestné činy, u dospělých osob (zpravidla nad 24 roku věku)“ (Koudelková, 1995, s.35).

Přesně vymezit typickou osobnost mladistvého delikventa nelze. Matoušek (2003, s. 46) poukazuje v souvislosti s delikvencí mládeže na to, že „v období dospívání překročí v západních zemích meze zákona téměř každý muž a skoro polovina žen“. Jde převážně o jednotlivé delikventní akty, jednotlivé epizody, příležitosti. Zůstávají často neodhalené, mimo evidenci všech statistik (tzv. latentní kriminalita).

Problém nastává v okamžiku, kdy tyto **jednorázové akty** přerostou v opakující se delikventní aktivity či stálý **delikventní způsob života**. Potom se pohybují od opakujících se přestupků až po závažné trestné činy. Vývojová kriminologie z různých výzkumů zjistila, že lze rozlišit minimálně dva odlišné **typy mladistvých pachatelů** (Čírtková, 2003, s. 48-59):

1. „Live-Course-Persistent-Offender (česky přibližně: chronický celoživotní pachatel aneb recidivista),

2. Adolescence-Limited-Perpetrator (česky přibližně: mladistvý delikvent)“.

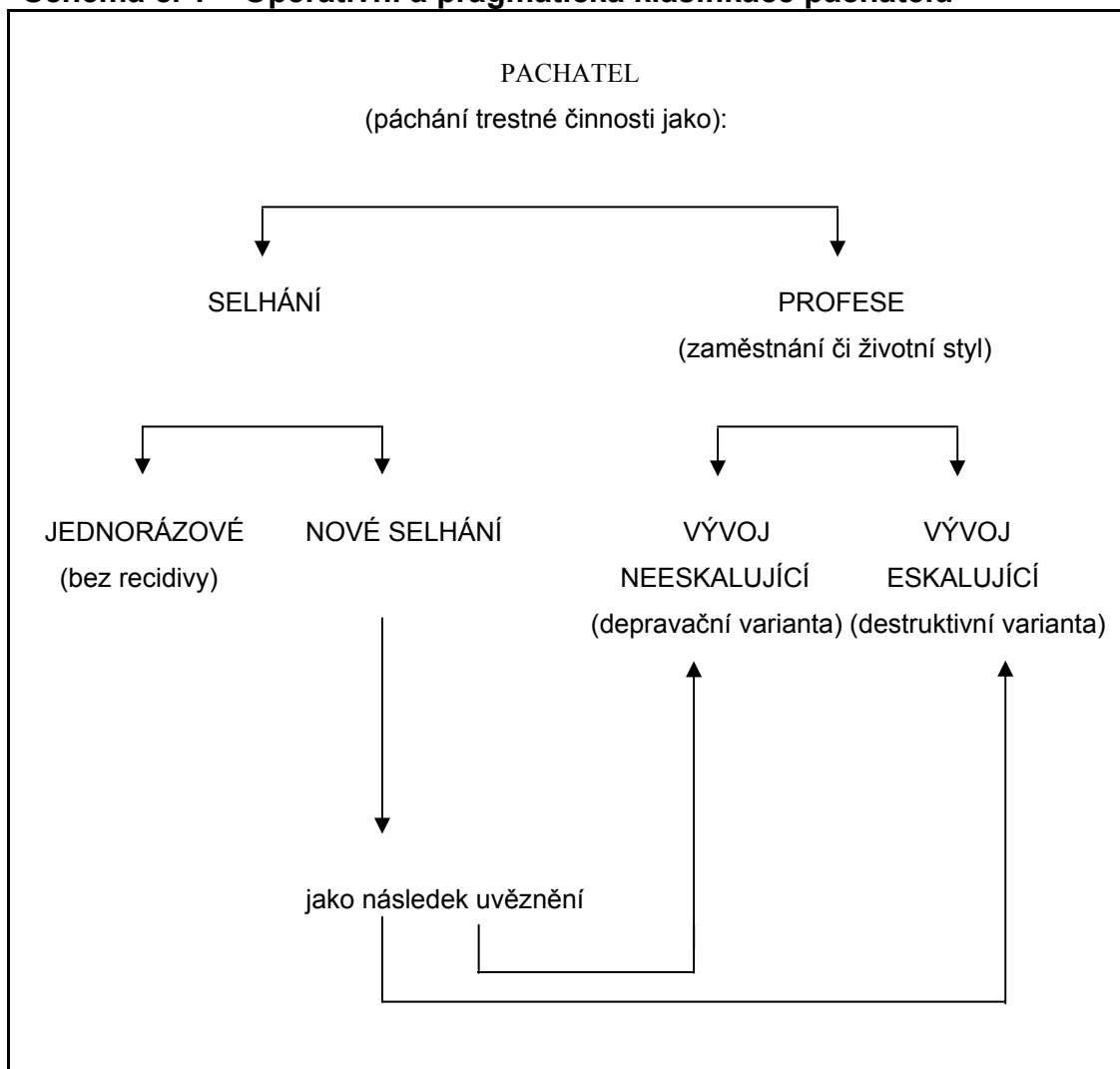
Podle vývojových kriminologů se oba typy liší v mnoha ohledech. K nejdůležitějším rozlišujícím vnějším znakům patří: (Čírtková, 2003, s. 48-59):

„**věk**, ve kterém se u jedince objevují první problematické projevy chování, závažnost či vzrůstající intenzita problémů (též faktor eskalace či stupňování nebezpečnosti deliktů);

věk, ve kterém dochází k vymizení kriminálního chování“.

Základním prvkem, kterému obecně věnujeme pozornost, je **nahodilost** či **opakovanost** páchaní trestného činu. Mařádek (2005, s. 159-162) rozlišuje v případě nahodilosti pojem „selhání“, v případě opakovanosti pojem „profese“. Následně uvádíme schéma, které shledáváme v souvislosti s typem pachatele za velmi zdařilé.

Schéma č. 1 – Operativní a pragmatická klasifikace pachatelů

Zdroj: Mařádek (2005, s. 160)

S výše uvedenou typologií se ztotožňujeme, představuje důležitý poznatek v celkovém náhledu na rizikové projevy mládeže. Ve vazebních věznicích, ale i ve výchovných ústavech se vícekrát setkáváme s charakteristikou chronického pachatele, zvláště u jedinců, kteří se v průběhu dospívání ocitnou ve vazbě více než jednou.

Pokud mluvíme pouze o selhání, lze soudit, že existuje pravděpodobnost, že se podobné chování nebude u pachatele opakovat. V případě uvěznění takového jedince můžeme předpokládat, že nebude vystupovat konfliktně, samo uvěznění je pro něho dostačující zátěžovou situací. Nebývá ani nebezpečným pachatelem, jeho chování lze s velkou pravděpodobností předvídat.

U pachatelů, kteří trestnou činnost opakují (**recidivisté**), existuje vždy reálné riziko, že se kriminální aktivita přetvoří do podoby „životního stylu, profese či zaměstnání“ (Mařádek, 2005, s. 160). V případě neeskalujícího recidivisty nepředpokládáme zvýšení závažnosti trestných činů. Pachatel zpravidla zůstává u „svých“ trestných činů, tedy těch, které páchal v minulosti (velmi často krádeže, podvody apod.).

Eskalující varianta pachatele znamená změnu situace, kdy „dochází k velmi rychlé eskalaci trestné činnosti“ (Mařádek, 2005, s. 160).

V souvislosti s dětskými a mladistvými pachateli bychom dle výše uvedeného schématu mohli mylně předpokládat, že charakter jejich činů se pohybuje v rovině pouhého jednorázového selhání. Trestná činnost dětí a mladistvých má svá specifika, kterými se značně liší od trestné činnosti dospělých pachatelů. Jak uvádí Mühlpacher (2002, s. 68) „je způsob páchaní trestné činnosti mládeže výrazně determinován věkem pachatelů, jeho psychickým a somatickým vývojem, vlastnostmi a zkušenostmi“.

Odborníci se shodují na existenci několika základních prvků, které mohou být typické pro trestnou činnost mládeže. Mezi „klasické“ projevy řadíme:

- trestná činnost je páchána zpravidla ve skupině,
- o své činnosti mladí pachatelé často a rádi vyprávějí svým vrstevníkům,
- věci získané trestnou činností jsou rozdávány v rámci skupiny,
- výběr předmětu útoku je dán často momentální situací (to, co aktuálně potřebují nebo chtějí),
- způsob provedení bývá neplánovaný, nedostatečně připravený,
- pokud trestnou činnost opakují, vycházejí z minulých zkušeností a jednájí obdobně.

1.2 Delikvence mladistvých

Trestné činnosti se lidé dopouštějí v každém věku. Praxe a zkušenost říká, že se stále častěji lidé dopouštějí trestné činnosti v mládí a rané dospělosti. Trestná činnost mladistvých je významným celospolečenským problémem. Motivy, pohnutky a příčiny, které vedou mladistvé k protispolečenskému chování jsou různorodé. Příčin je vždy mnoho a není v našich silách postihnout všechny.

V souvislosti s delikvencí mládeže se vynořuje velké množství teorií poukazujících na motivaci pachatelů. Většina odborníků se shoduje v tom, že chování dítěte v raných vývojových stádiích socializace může vykazovat známky vybočení z normy. Je nutné rozpoznat, zda tyto projevy souvisejí s biologickým či psychickým zráním (tudíž mají charakter přechodný), nebo jde o projevy neadekvátní, které nabývají konkrétního rázu. Jak a na základě čeho rozlišit tu správnou hranici **chování „ještě“ přípustného a „už“ mimo normu?** Názory vývojových kriminologů na příčiny delikvence mladistvých představují mix dobře známých teorií sociální deviance. Pokud jde o strategie zacházení s mladistvými delikventy, přiklánějí se k psychologickým a sociálně psychologickým pohledům na dospívání jako na obtížnou etapu života jedince. Vývojová kriminologové suše poukazují, že především u mladíků v pubertě a adolescenci strmě vzrůstá výskyt konfliktů s okolím. Prudce stoupá i počet incidentů násilné povahy. Odreagování frustrací z náročných pochodů dospívání a získávání sebevědomí (sebeidentity) představuje psychologické jádro motivační konstelace. Většina psychologů se shoduje, že včasná a psychologicky správná reakce má na další vývoj mladistvého delikventa zásadní vliv (Čírtková, 2003, s. 4).

Pro naše potřeby a správné porozumění problematiky používáme vymezení platné dle legislativy:

dítě – osoba mladší patnácti let,

mladistvý – osoba, která dovršila patnáctý rok, ale nepřekročila osmnáctý rok věku,

mládež – děti mladší patnácti let společně s mladistvými.

V roce 2009 bylo možné stíhat pachatele, kteří v době spáchání trestného činu dovršili čtrnáct let a nepřekročili osmnáct let (dle platné legislativy je tento čin

označován jako **provinění**). Mladiství jsou trestně odpovědní, nicméně sankce jim ukládané jsou rozdílně posuzované a zpravidla méně přísné než u dospělých pachatelů (zák. č. 218/2003 Sb.).

Od 1.1.2010 a hranice trestní odpovědnosti byla opět posunuta na patnáct let. Hranice trestní odpovědnosti není ve všech společnostech stejná, dokonce ani v rámci Evropské unie (např. ve Velké Británii činí deset let věku, v Nizozemí dvanáct let, v Portugalsku šestnáct, v Belgii osmnáct let). V souvislosti s vrácením věkové hranice ze čtrnácti na patnáct let lze usuzovat, že snížení trestní odpovědnosti mladistvých neřešilo problém souhrnně označovaný kriminalita mládeže.

Laická veřejnost i někteří odborníci pojmy delikvence dětí, delikvence mladistvých, kriminalita dětí, kriminalita dětí a mladistvých, trestná činnost dětí a mladistvých, slučují. V současnosti neexistuje jednotné a přesné užívání těchto pojmů. Psychologický slovník definuje pojem **predelikvence** jako chování, z něhož se s vyšší pravděpodobností než z jiných typů chování může vyvinout trestná činnost (Hartl, Hartlová, 2004, s. 215). Pojem **delikvence** definuje jako antisociální chování a pojem **prekriminalita** jako protispolečenskou činnost nezletilců (Hartl, Hartlová, 2004, s. 449).

Pro potřeby naší práce a zejména s ohledem na úzkou provázanost a jemné nuance vymezíme tyto pojmy takto:

predelikvence – (též delikvence dětí, prekriminalita – projevy disociálního, asociálního nebo antisociálního chování dětí do patnácti let),

prekriminalita – v případě antisociálních činů, máme na mysli takové činy, které by byly posuzovány jako trestný čin, pokud by je spáchala trestně odpovědná osoba,

delikvence mladistvých – projevy disociálního, asociálního nebo antisociálního chování mladistvých,

kriminalita mladistvých – provinění (trestný čin nebo čin jinak trestný),

delikvence mládeže – společné posuzování delikvence dětí a mladistvých, které je často provázáno,

kriminalita mládeže – společné posuzování prekriminality dětí a kriminality mladistvých (zák. č.218/2003 Sb.).

Někteří autoři používají termínu **juvenilní delikvence**, čímž mají na mysli přestupky osob zpravidla od 16 do 18 let věku, přičemž se mladistvý dostal před soudní řízení (Koudelková, 1995 s. 43).

1.3 Norma versus deviace

Každá společnost má stanoveny určité normy. Normou rozumíme „pravidlo nebo předpis, které mají závaznou platnost jako kritéria pro posouzení určitého jevu“ (Hartl, Hartlová, 2004, s. 359). Na celospolečenské úrovni jsou to především **normy právní**, které jsou závazné pro všechny členy dané společnosti. Neméně významné jsou pak **normy sociální**, bez jejichž existence by se lidské společenství změnilo ve změť neuspořádaných vztahů.

Každá společnost si v rámci menších celků utváří **normy specifické**, např. normy zájmových skupin. Tyto dílčí normy jsou v souladu s normami morálními, historickými i celospolečenskými. Nemůžeme ovšem tvrdit, že norma je z časového hlediska neměnná. Stejně jako rozdílnost společenského uspořádání hraje důležitou roli i časový faktor. V každé společnosti dochází k vývojovým změnám, tudíž i k možnému posunu pojetí normality (Koudelková, 1995, s. 33).

Porušení či překročení těchto norem je sankcionováno. **Sankce** je neutrální výraz, na který můžeme nahlížet i v pozitivním smyslu. Pozitivní sankce zahrnuje přijetí sociálním okolím jednotlivců, kteří společenské normy dodržují. Negativním sankcím je připisována větší pozornost, jde v podstatě o vymezení trestu za překročení normy (Koudelková, 1995, s. 35).

Míra tolerance je různá k jednotlivým jevům, stejně tak rozdílná v jednotlivých společnostech. Označujeme ji jako toleranční limit. Lze ovšem konstatovat, že téměř v každé společnosti existují skupiny či jednotlivci, jejichž chování je v rozporu se zavedeným pořádkem. Od výše jmenovaných norem se posléze posuzuje chování konformní a deviantní (Koudelková, 1995, s. 34).

Jako **deviantní** je v naší společnosti označován takový způsob chování, který většina členů společnosti nebo sociální skupiny považuje za porušení respektované normy.

Úchylky v jednání, u kterých dokážeme vysvětlit jejich příčinu, se nám často jeví méně nebezpečné než ty, jejichž původ neznáme (Koudelková, 1995, s. 33).

Historicky můžeme dokázat, že pojetí hranic mezi normou a deviací se značně proměňuje v průběhu věků, stejně tak existence rozdílů mezi různými společnostmi. Určení, jaké chování bude označeno za deviantní, vychází z předpokladu, že existuje nepsaná dohoda a víra ve sdílený společenský řád a pořádek. Můžeme tedy říci, že záleží z části na tom, kdo jedná, v jaké situaci a jak jedná. Zcela rozdílný náhled máme na nepatřičné chování malého dítěte a totožné chování u dospělého jedince.

Porušení pravidel, norem společnosti, globálně označujeme jako disociální, asociální a antisociální chování.

- a) **Disociální chování** je „chování společensky nepřizpůsobivé, nepřiměřené, bez výrazné nenávisti“ (Hartl, Hartlová, 2004, s. 212). Toto chování je považováno za nejméně společensky závažné, které často souvisí se specifiky vývoje (negativismus, období vzdoru, nekázeň apod.).

Asociální chování je charakterizováno jako „nespolečenské chování, resp. jednání, které neodpovídá mravním normám dané společnosti, nedosahuje však ještě úrovně ničení společenských hodnot“ (Hartl, Hartlová, 2004, s. 212). Tomuto chování je třeba věnovat velkou pozornost, protože jedinec škodí především sám sobě. Jedná se o závažné činy, jako jsou útěky z domu, záškoláctví, negativismus v jednání s lidmi, alkoholismus, toxikomanie a jiné.

Antisociální chování představuje „uvědomované protispolečenské chování kriminálního charakteru, zahrnuje veškeré protispolečenské jednání dané trestním řádem“ (Hartl, Hartlová, 2004, s. 212). Toto chování je charakteristické vysokou společenskou nebezpečností, porušováním mravních i právních norem. Tyto projevy mají charakter trestného činu nebo přestupku. Mezi nejzávažnější řadíme např. ublížení na zdraví, vraždu, znásilnění, krádeže a loupeže apod. Výše uvedené a obdobné poruchy chování (pokud jsou páčány dětmi, tj. do patnácti let) spadají do oblasti juvenilní delikvence, která se vztahuje na věkovou kategorii od 15 do 18 let, tedy mladistvé.

V kontextu soudobé společnosti se často setkáváme s narušenými mezilidskými vztahy, v nichž se ve zvýšené míře projevuje agresivita, xenofobie, rasismus, bezohlednost, násilí aj. Bohužel musíme konstatovat, že tyto negativní jevy zasahují i dospívající populaci.

2. Ústavy spojené s mladistvými delikventy

Z praxe víme, že u mladistvých, kteří se opakovaně dopouštějí disociálního, asociálního nebo dokonce antisociálního chování, bývá zjištěna výchovná zanedbanost zejména v důsledku rodinné disharmonie. Rodina je důležitou sociální skupinou, která poskytuje svým členům potřebné zázemí, uspokojuje jejich potřeby a zprostředkovává zkušenosti, které nelze získat jinde. Ne každý jedinec má to štěstí a žije v harmonické ať již úplné nebo neúplné rodině. Pokud rodina není schopna zajistit jedinci prostředí vhodné pro jeho komplexní vývoj, dostávají se ke slovu střediska výchovné péče pro děti a mládež. Jsou-li však konflikty mezi jedincem a jeho rodinou natolik závažné, že je nelze řešit ve spolupráci se středisky výchovné péče, dostává se mladistvý do diagnostického nebo výchovného ústavu.

Domníváme se, že k poruchám chování bychom neměli zůstat neteční, ale naopak poruchy chování by se měly stát jedním ze základních cílů rané preventivní intervence, neboť jsou vývojově vázány na delikventní a kriminální chování v pozdějším věku (Jedlička a kol., 2004, s. 304).

2.1 Výchovné ústavy – charakteristika VÚ Chrastava

Výkon ochranné výchovy pro jedince zpravidla starší deseti let s vážnými poruchami chování zajišťují výchovné ústavy. Základní organizační jednotkou ve výchovném ústavu je výchovná skupina. Ve výchovné skupině mohou být zařazeny jedinci různého věku i pohlaví. Velikost skupiny je organizována s ohledem na mentální zralost a další faktory členů. Obvyklá velikost je skupina sestavena z pěti až osmi jedinci.

O tom, kam bude jedinec, v rámci vnitřní diference, zařazen rozhoduje diagnostický ústav. Diagnostický ústav plní funkci diagnostické, výchovně vzdělávací, terapeutické, organizační, metodické a koncepční jednotky. Poskytuje po dobu nezbytně nutnou péči dětem a mladistvým s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou, zadrženým na útěku z jiných zařízení popřípadě na útěku z místa dočasného pobytu či podmíněného umístění. Diagnostický ústav

předává, se svěřencem umístěvaným do výchovného ústavu, návrh individuálního výchovného plánu. Tento plán je průběžně doplňován a ověřován příslušným vychovatelem, a to v půlročních intervalech (Jedlička a kol., 2004, s. 309).

Výchovný ústav, dětský domov se školou, střední a základní škola v Chrastavě tvoří komplex, který patří mezi školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Ústav má svůj nový sportovní areál, zahradu, školní dílnu a stravovací zařízení. Na základě soudního rozhodnutí je zde umístěno 44 chlapců ve věku od dvanácti do osmnácti let. Vesměs se jedná o děti ze sociálně problémových a neúplných rodin. Rodiče jejich výchovu nezvládali a chlapci měli problémy s chováním nejen doma (odmlouvání, útesy, drobné krádeže), ale i ve škole (záškoláctví, šikana). Většina z nich se kromě záškoláctví a neúnosného chování dopouštěla i nejrůznější trestné činnosti. Mnozí z chovanců mají za sebou zkušenosti s drogami, neuznávají základní pravidla sociálních norem.

Ke školní práci a vzdělávání celkově mají zpravidla velmi negativní vztah. Někteří chlapci mají, zejména v důsledku sociální zanedbanosti ze strany rodiny, sníženou mentální schopnost. Ve výchovném ústavu jsou zařazováni do zvláštní školy a odborného učiliště, které tvoří nedílnou součást ústavu. Získání středního vzdělání v odborném učilišti je pro mnohé svěřence nejvyšším dosažitelným cílem. Právě vzdělání je základním pilířem úspěšné budoucnosti těchto chlapců. Desítka učňů absolvující ročně obor stavební výroba si do života odnáší často až mnohem později doceněný vklad.

Práce s těmito chlapci je psychicky náročná, nevděčná a někdy i nebezpečná. Mnozí rodiče zpochybňují problémy, stupňovanou agresivitu, závislost na drogách, záškoláctví svého dítěte a spolupráce s nimi je obtížná. Klientela se proti minulým letům změnila. Ne jedné straně roste agresivita a anetičnost, na straně druhé jsou chlapci sociálně zdatnější, uvědomují si svá práva nikoliv však povinnosti a jsou daleko sebevědomější. V důsledku toho je výchovný pracovník nucen volit jiné přístupy v komunikaci než dříve.

V pedagogické práci preferují ve výchovném ústavu takové činnosti, které rozvíjejí dobré lidské vlastnosti, pevnou vůli i kladné citové vztahy. Trpělivě, pomalu a těžce

se snaží odstraňovat nežádoucí chování a pokřivené stupnice hodnot chlapců. Řada jejich svěřenců přesto v dalším životě neobstojí a velmi brzy selže. O to více se snaží, aby jich bylo co nejméně. Při rozhovoru s vychovateli a dalšími pracovníky vyplynulo, že se stále snaží být optimisty a věří, že s podporou veřejnosti dokáží co nejvíce.

2.2 Věznice a vazební věznice

Tam, kde selhala rodina a do života vykročil sociálně dezorientovaný a citově deprivovaný jedinec přichází mnohdy ke slovu nejprve výchovný ústav a posléze vazební věznice a věznice. Náš průzkum je zaměřen právě na jedince, kteří i přes veškerou snahu vychovatelů a specialistů, pokračují ve své kriminální „kariéře“.

Ve vazebních věznicích a věznicích pro mladistvé je okolo 90 % jedinců, kteří nedokáží adekvátně reagovat na podněty a nejrůznější sociální situace. Odolnost těchto klientů vůči zátěži, kterou přináší umístění v těchto zařízeních je velmi nízká. Jsou velmi impulzivní a často i agresivní. V mnoha případech si neuvědomují, že za své činy musí nést odpovědnost, principiálně jsou neustále v opozici, vzdorují, rebelují, nerespektují společenské a právní normy.

2.2.1 Charakteristika Vazební věznice Liberec

Vazební věznice Liberec sloužila v minulosti pouze k účelu výkonu vazby. Dnes je vazební věznice detenčním zařízením sloužícím jak pro výkon vazby, tak pro výkon trestu odnětí svobody.

S ohledem na účinnost novely zákona o výkonu vazby se významně zvýšily nároky na odborný personál, který musí být připraven nabídnout každému z obviněných některý z preventivně – výchovných, vzdělávacích, sportovních, zájmových, kulturních a duchovenských programů. Vazební věznice disponuje týmem, který zahrnuje speciální pedagogy, psychology, sociální pracovníky, vychovatele, vrchní

dozorce a pedagogy volného času, kteří pro obviněné připravují různé skupinové aktivity.

Aktivity přispívají ke snižování vnitřního napětí obviněných a nepochybně pozitivně ovlivňují výskyt agresivních projevů. Cílem aktivit obviněných je smysluplně vyplnit čas a přispět tak alespoň částečně k omezení patologických jevů ve výkonu vazby.

Zvláštní pozornost je ve vazební věznici věnována specifickým skupinám obviněných, především mladistvým. Práce s mladistvými obviněnými je značně komplikovaná. Jde především o jedince s nevyzrálou osobností, s neutvořenými sociálními vazbami a s dosud nevytvořeným žebříčkem hodnot. Většinou se jedná o obviněné, kteří s uvězněním ve věznici nemají žádnou zkušenost. Tito jedinci pocházejí ze slabších sociálních vrstev, často jde o chovance výchovných ústavů. Nedokončené základní vzdělání není u těchto osob bohužel žádnou výjimkou. Zpravidla jde o mladistvé, kteří mají i přes svůj věk, bohatou drogovou historii, v minulosti se již překročení zákona dopustili a byli odsouzeni k podmíněnému trestu odnětí svobody. U mladistvých obviněných registrujeme zvýšenou agresivitu, neuznávání autorit a celkově zvýšenou konfliktnost.

Ve vazební věznici jsou pro mladistvé obviněné připraveny speciální programy zacházení, které jsou výsledkem práce speciálního pedagoga, vychovatele pro mladistvé a v některých případech i psychologa. I přes intenzivní práci odborného personálu se však pozitivní změny v chování a přístup k povinnostem, u těchto obviněných daří ovlivňovat jen zřídka.

2.2.2 Charakteristika věznice Všehrdy

Věznice Všehrdy se nachází v severozápadní části České republiky v Ústeckém kraji. Věznice je profilována jako věznice pro mladistvé odsouzené muže. Trest odnětí svobody zde vykonávají i dospělí muži věkem blízkému věku mladistvých.

Programy zacházení jsou plněny pod dohledem odborných zaměstnanců. Nedílnou součástí programů zacházení je i tzv. samoobslužný program. V rámci tohoto programu si odsouzení osvojují znalosti vaření, praní a dalších návyků potřebných

pro civilní život. Pro odsouzené, kteří nejsou pracovně zařazeni, je každý týden speciálními zaměstnanci vypracován časový rozvrh aktivit v rozsahu 21 hodin týdně.

Ve věznici je nově zřízeno specializované oddělení pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování, způsobenou užíváním psychotropních látek. Odsouzení jsou na toto oddělení zařazováni na základě vlastního rozhodnutí a na základě podání žádosti o zařazení na toto oddělení. O žádostech na zařazení do specializovaného oddělení rozhoduje odborná komise a schvaluje ředitel věznice. Kapacita daného oddělení je 43 míst. Programy zacházení jsou společné pro všechny odsouzené, na specializovaném oddělení jsou aktivity zaměřené více na sportovní činnost.

Do programů zacházení je rovněž zařazeno zaměstnávání odsouzených. Odsouzení jsou zaměstnáváni v režii věznice nebo u soukromých subjektů. Je s podivem, že zájem o zaměstnání vysoce převyšuje nabídku. Mladiství, kteří zpravidla nemají žádné pracovní návyky z civilního života, se aktivně podílejí na pracovních činnostech ve výkonu trestu odnětí svobody. Zaměstnanost odsouzených se pohybuje mezi 65 - 70 %.

Nedílnou součástí naplňování účelu výkonu trestu, zejména u mladistvých odsouzených, je vzdělávání. Po roce 1990 bylo ve Věznici Všehrda zřízeno jedno ze sedmi odloučených pracovišť Středního odborného učiliště Vězeňské služby. Vzdělávací služby v tomto středisku jsou zajišťovány prostřednictvím Školského vzdělávacího střediska. Rozsah výuky Středního odborného učiliště se v průběhu let 1990-1997 postupně rozšířil z jednoho na šest učebních oborů a po rekonstrukci bývalé výrobní haly Preciosy v roce 2005 bylo vzdělávání odsouzených rozšířeno o sedmý učební obor. Ve věznici vznikl nový ucelený výukový komplex s kapacitou 150 žáků denního studia. V současné době zde studují odsouzení v 7 dvouletých učebních oborech (Stavební výroba, Zpracování dřeva atd.). Souběžně s těmito učebními obory probíhají akreditované pětíměsíční kurzy. Dále se odsouzení mohou přihlásit do sedmi neakreditovaných pětíměsíčních kurzů (např. Kurz výroby rozvaděčů, Malíř-natěrač, Práce na PC).

3. Integrace jedince do společnosti

Široké spektrum negativních vlivů, často přesahujících rámec možností záměrné výchovy, je často ještě zdůrazňováno nevhodnými výchovnými metodami, postupy a omyly, které ve svém součtu mohou způsobit nenapravitelné škody ve vývoji dětské osobnosti.

Porevoluční doba přinesla do některých našich rodin a škol módní vlnu tzv. volné výchovy. Tato výchova si klade za cíl prostřednictvím neomezujícího přístupu vychovat z dětí silné, sebevědomé a vyrovnané individuality. Avšak tento přístup, absolutizující jedincovo sebenaplnění a seberealizaci na vrcholu hodnotové hierarchie může paradoxně představovat psychologickou podporu egoismu a sobectví. S nejlepšími úmysly, se snahou neohrozit sebepojetí dítěte, pak do života posíláme „nešťastné“ sobce, neschopné empatie a tím i opravdového vztahu.

Jeden z typických jevů současnosti je oslabení schopnosti chápat odpovědnost za vlastní chování. Tento jev vyplývá především z poslušnosti postavené na formální autoritě, bez nutné dimenze pozitivního emočního vztahu k dítěti.

Někteří psychologové upozorňují, že částečnou vinu na nárůstu antisociálních tendencí mládeže nese příliš volná výchova. Výchovný styl, ponechávající maximální svobodu a důsledně chránící před možnými frustracemi, nemůže dítě naučit vcítit se do citových stavů druhých, ani mu vytvořit dostatečně vysokou frustrační toleranci, jejíž nedostatek je také jedním z typických znaků antisociální poruchy osobnosti. Dětskou nevinost je třeba chápat spíše ve smyslu nevědomosti a neznalosti rozdílu mezi dobrem a zlem. Bez pravidel a disciplíny světa dospělých by děti svá přání, touhy a rozmary prosazovaly s daleko větší bezohledností a brutalitou. Teprve s postupným vyžíváním dítěte a dosahováním kvalitativně vyšších úrovní citového a morálního života, se učí brát v úvahu stanoviska jiných a vytvářet si vnitřní autoregulační systém, zvaný svědomí. To vše je ale podmíněno hodnotami, které jsou dítěti již od nejútlejšího věku vštěpovány zvenčí prostřednictvím autority vychovatele. Výchovný přístup přitom musí respektovat individualitu dětské osobnosti a citlivě využívat specifické výchovné metody.

Opravdové chápání a respektování potřeb a zájmů jedince předpokládá výchovný přístup, který při pozitivním emočním vztahu respektuje individualitu jedince, opírá se o vyváženost práv a povinností, úctu k lidem, včetně principu odpovědnosti za vlastní jednání.

Vývoj a kultivace citového prožívání je považována za klíčový výchovný úkol, kdy rozlišování dobra a zla jako jednoho z rozměrů lidství musí vycházet z tradičně uznávaných významů naší kulturní oblasti a na jeho základě rozvíjet subjektivní schopnost jedince orientace ve světě a kritického vyhodnocování předpokládaných hodnot a významů.

Integrace jedince do společnosti je založena na trpělivém odstraňování rozdílných přístupů k výchově, na vytváření cílených a dlouhodobých kladných vztahů mezi pedagogy a svěřenci, mezi vychovateli a rodiči a mezi rodiči a svěřenci.

3.1 Terapeutické programy

Terapeutické programy budou odlišné ve výchovném ústavu, který nahrazuje chlapcům rodinu. Odlišné ve vazební věznici, kde jsou programy závislé na omezených možnostech a odlišné ve věznici pro mladistvé, která již svým názvem koresponduje s tím, že bude mladistvým věnována speciální péče respektive péče specificky upravená věku odsouzených.

3.1.1 Programy ve výchovném ústavu

Musíme mít na paměti, že výchovný ústav nahrazuje chovancům rodinu a od tohoto faktu se samozřejmě odvíjí i výchovné programy. Prakticky jsou chovanci vedeni k převzetí zodpovědnosti za svoje chování, k vytvoření pracovních návyků, pozitivních vzorců chování.

Výchovný program je zaměřen na školu, výchovu a terapeutickou činnost. Do terapeutické činnosti je zahrnuta skupinová terapie a komunita. Účast chlapců

na jednotlivých terapiích je povinná. Záleží pouze na odbornících, do jaké míry dokáží vytvořit pozitivní atmosféru k aktivní účasti chovanců. Práce se skupinou se provádí minimálně jednou týdně. Zaměřena je na relaxaci, muzikoterapii, ergoterapii apod.

Terapeutická činnost ve výchovném ústavu spočívá v individuálních pohovorech, které jsou průběžné. To znamená, že dochází k průběžné kontrole vývoje jedince. V případě, že se u jedince vyskytne náhlý problém nebo krize, dochází k akutnímu pohovoru, jehož cílem je odstranění tenze u chovance. Dále jsou pohovory dlouhodobě plánované s ohledem na plán individuálního rozvoje jednotlivce.

Dalším výchovným programem je komunita. Komunity se účastní všichni chlapci za účasti etopeda, učitelů, ředitele a vychovatelů. Svoji velkou roli zde na jedné straně hraje skupinová pochvala na straně druhé skupinový tlak zaměřený na negativní projevy jedince.

3.1.2 Programy ve vazební věznici – obvinění

Programy ve vazební věznici se svým charakterem přibližují programům ve výchovném ústavu. Program respektuje odlišnosti jedinců a jeho podstatou je zejména pravidelnost a důslednost. Ráno začíná budíčkem, osobní hygienou a úklidem. Následuje ranní komunita za účasti vychovatele, terapeuta, psychologa nebo speciálního pedagoga. Obvinění mají možnost se ve volném čase účastnit volnočasových aktivit zaměřených zejména na sportovní činnost. Také ve věznici jsou do programů zacházení zahrnuty aktivity zaměřené na vzdělávání, terapii a individuální pohovory. Mladiství obvinění se v rámci programů zacházení účastní vyučování, vaření atd.

3.1.3 Programy ve věznici – odsouzení

Pilíř zacházení s odsouzenými ve věznici tvoří zaměstnávání. Realizováno je jak na pracovištích uvnitř věznice, tak na volných pracovištích mimo věznici. Práci potřebnou k zajištění každodenního provozu věznice mají zapracovánu v programu zacházení všichni odsouzení, kterým to umožňuje jejich zdravotní stav.

Speciální výchovné aktivity jsou zahrnuty ve standardizovaném skupinovém programu psychologické péče u osob připravujících se na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. V této oblasti se velkou měrou angažují kromě psychologů i sociální pracovníci. Individuální terapie je dle potřeb odsouzených zajišťována psychologem.

Do nabídky zájmových aktivit jsou zahrnuty různé druhy sportovních činností (kondiční cvičení, nohejbal, soft tenis, futsal, florbal, stolní tenis), aktivity rozvíjející sociální dovednosti, základy společenského chování, práce v keramické dílně, výtvarná činnost, akvaristika, práce s PC a další.

3.2 Krizové prostředí delikventa

K jedné z nejdůležitějších sociálních skupin, která plní celou řadu biologických, ekonomických, sociálních i psychologických funkcí řadíme rodinu. Poskytuje svým členům potřebné zázemí, uspokojuje jejich potřeby a zprostředkovává zkušenosti, které nelze získat jinde. Každý jedinec zde má určité role, které se stávají součástí jeho identity (Vágnerová, 2004, s. 589). V jejím rámci se utvářejí základní charakteristiky jeho duševního života. Primární funkce rodiny tkví v tom, že již od narození ovlivňuje vývoj jedince, vytváří citové vazby, základní stupnice hodnot, styl komunikace (Jedlička a kol., 2004, s. 42). Rodina, pokud neplní svoji roli, se může stát zdrojem zátěže a příčinou vzniku psychických problémů, event. závažnějšího narušení osobnosti svých členů (Vágnerová, 2004, s. 592).

V odborné veřejnosti zabývající se rizikovou mládeží je populární představa inspirovaná dílem psychoanalytika Erika Eriksona, že dospívající si svou *osobní identitu* musí během dospívání vytvořit v průběhu dramatických střetů s rodiči, případně s jinými představiteli „světa dospělých“. Mladistvý byl zcela zjevně, jako dítě, handicapován prostředím, které mu neposkytlo potřebné, zejména citové zázemí a mladistvý se s tímto handicapem nedokázal vyrovnat i přes odbornou pomoc a zcela jistě i vlastní snahu. Bohužel i další prostředek hledání vlastního já vrstevnická skupina, jež se na prahu dospělosti stává nejvýznamnější *referenční skupinou*, zastíňující svým vlivem všechny ostatní skupiny včetně původní rodiny

(Macek, 1999, s. 24) selhala, respektive nasměrovala nezletilého nevhodným směrem.

Pro zajímavost uvádíme dvě případové studie, které manifestují důležitost rodiny a rodinných vztahů. Případové studie vycházejí z dostupných spisových materiálů, které jsou založeny ve spisech mladistvých.

Případová studie 2

Mladistvý J.K. žil v letech 1994 – 1997 v neuspořádaných poměrech bez stabilního bydliště. Rodiče se s dětmi stále stěhovali, pravděpodobně z důvodů velikých dluhů. V roce 1996 zemřela matka mladistvého a otec byl v celostátním pátrání PČR pro trestnou činnost. V roce 1997 byl zadržen a děti byly svěřeny do péče DD Vysoká Pec. Osobní a rodinné poměry otce se začaly postupně urovnávat, od roku 1997 uzavřel další sňatek. Na základě stabilizace rodinného prostředí a vytvoření vhodného zázemí pro výchovu dětí byly sourozenci navráceny zpět.

Z údajů mladistvého se dozvídáme, že se mladistvý J.K. krátce po návratu začal dopouštět trestné činnosti a dalších protiprávních skutků. Rodiče nebyli schopni situaci zvládat. J.K. je nerespektoval, stýkal se staršími závadovými jedinci a utíkal z domova. Rodiče sami požádali o umístění do výchovného ústavu. Prázdniny nezletilý trávil doma.

Ve škole byl mladistvý hodnocen dobře. V kolektivu ostatních dětí neměl žádné problémy.

Nezletilému byl ve výchovném ústavu, na základě vyšetření a doporučení psychologa, vypracován individuální program zacházení zaměřený na posilování vhodného chování, upevňování norem a hodnot, které u jedince nebyly a posilování sebereflexe, schopnosti přijímat kritiku, být kritický k sobě, udržovat chování k dospělým v určitých mezích.

Závěrečná zpráva zněla pozitivně. Mladistvý nebyl konfliktní ani agresivní. Při jeho výchově bylo však nutné postupovat důsledně, ale vlídně. Vzorce závadového chování nebyly ještě zcela upevněny a proto se vyplatí individuální přístup.

Rodina se o J.K. zajímala poskytla mu potřebné zázemí, závěrečné zprávy z výchovného ústavu doporučovaly návrat mladistvého do rodiny.

Po návratu domů se mladistvý vrátil ke starým vzorcům chování. Počátkem roku 2009 byl nezletilý umístěn pro krádeže do vazební věznice.

Chování mladistvého ve vazbě bylo zpočátku velmi nenápadné. Byl umístěn na cele s dalšími dvěma mladistvými obviněnými. Mladistvý projevoval snahu se aktivně účastnit programu zacházení. V červnu úspěšně dokončil základní školní docházku. Nezletilý nebyl za krádeže odsouzen k nepodmíněnému trestu. Soud uvěřil, že má snahu po nápravě, že pobyt ve vazební věznici byl pro něho dostatečným ponaučením. Mladistvý se vrátil zpět do výchovného ústavu a měl nastoupit do učiliště. Po přemístění do Výchovného ústavu s učilištěm v Buškovicích, mladistvý uprchl.

V závěru roku 2009 byl mladistvý opět vzat do vazební věznice pro podezření ze spáchání trestného činu loupeže. Za tento trestný čin byl odsouzen a v současné době vykonává trest odnětí svobody.

zdroj vlastní (čerpáno z dostupných materiálů chovance)

Případová studie 3

Nezletilý E.O. byl v péči své matky do šesti měsíců věku, poté byl 3,5 měsíce hospitalizován a matka si jej následně odmítla vyzvednout. Chlapce se ujali bratr údajného otce se svojí manželkou jako pěstouni. Když bylo chlapci osm let, požádala pěstounka o zrušení pěstounské péče. Jako důvod uvedla, že její manžel je umístěn do vazební věznice a ona péči o své dvě děti a ještě nezletilého nezvládá. Nezletilý začal mít v té době problémy ve škole.

Nezletilý byl zařazen do dětského diagnostického ústavu. Psychologem byl hodnocen jako sdílný a spontánní. Adaptace v novém prostředí probíhala rychle, mezi ostatními neměl problémy. Ve škole byl hodnocen jako pomalý až líný, s tím, že se nedokáže dlouho soustředit. Na kritiku reagoval často podrážděně, mnohdy nedokázal odhadnout mez, za kterou již nelze jít.

Individuální plán byl zaměřen na pozitivní motivaci. Klidný, trpělivý přístup. Případné prohřešky byly řešeny klidným vysvětlováním a proto byl následný trest přijímán ze strany mladistvého klidně.

Přestože mladistvý patřil mezi slabší žáky se slabším prospěchem, dokázal se vyučit a výchovný ústav opouštěl jako zletilý s výučním listem.

Stabilní domov nemá, ale nadále udržuje vztahy s pěstouny. Do současné doby žije řádným způsobem života a nebyl soudně trestán.

zdroj vlastní (čerpáno z dostupných materiálů chovance)

Srovnání těchto dvou případových studií je velmi zajímavé. Oba nezletilý pocházeli z přibližně stejných podmínek. Oba chlapci měli individuální plán zacházení, který se v klíčových bodech shodoval. Přesto se jeden s svým handicapem dodnes nevyrovnal a teprve čas ukáže, zda-li se s ním někdy vyrovná. Druhý nezletilý, přestože má dodnes ztížené životní podmínky, se svým handicapem se vyrovnal lépe a dnes žije spořádaným způsobem života.

Další případová studie ukazuje, jak důležitou roli hraje v životě mladého člověka parta, která v mnohém nahrazuje rodinu. V partách se mladí lidé soustřeďují nejvíce. Mladý člověk pozoruje a citlivě vnímá rozpory mezi činy a slovy, skutečností a ideály. To vede často k velmi okázalému pohrdání životními zkušenostmi rodičů i obecně uznávanými hodnotami. Mladiství, kteří neuznávají obecně platné autority, hledají tuto autoritu ve vůdci party. Slepě se mu podřizují, imponují jim vlastnosti jako bezohlednost, hrubá fyzická síla, pohrdání sociálními normami i citovými vztahy.

Případová studie 4

Nezletilý M.G. byl přijat do výchovného ústavu z důvodů krádeží, loupeží a vulgárního chování. Na počátku pobytu byl hodnocen jako pasivní, bez kázeňských prohřešků, snažil se být vstřícný, měl problémy maladaptačního charakteru.

Chlapec dobře vycházel se svojí matkou. Problém pro něho představoval jeho otec, který mu psal dopisy plné agrese na adresu jeho matky. Nezletilý se začal dopouštět různých drobných přestupků proti řádu ústavu.

V průběhu pobytu ve výchovném ústavu se opakovaně dopouštěl útěků, fyzicky napadal ostatní chlapce. Nerespektoval autority, zátěžové situace zvládal velmi těžce, frekvence fyzických útoků se zvyšovala. M.G. začal odmítat režim a plnění individuálního plánu zacházení. Netajil se tím, že ho láká antisociální způsob života a drogové opojení.

Plán individuálního rozvoje byl zaměřen na pevné etopedické vedení bez ústupků. Nacvičování zvládání zátěžových situací a odventilování agrese. Postihování agrese i jejích náznaků. Rozvíjení morálních vlastností. Účast na protidrogové terapii. Zapojení do sportovních a volnočasových aktivit.

Prognóza se jevila velmi nepříznivá a předpokládala kriminální způsob života. Nezletilý si i přes přísný dohled a výchovnou péči zvnitřnil antisociální způsob

života, je morálně plochý a bez výčitek svědomí. Problém pro něho znamená drogová závislost to, že mu imponují agresivní jedinci.

Na útěku se vždy zapojoval do skupin, které se dopouštěly násilné trestné činnosti ve spojení se zneužíváním drog. Na posledním útěku se dopustil loupežného přepadení a byl umístěn do vazební věznice. V současné době vykonává trest odnětí svobody ve Všehrdech.

zdroj vlastní (čerpáno z dostupných materiálů chovance)

Součástí života mladistvých se v určitém okamžiku stávají vztahy se svými vrstevníky. Vrstevnické vztahy jsou totiž rovnocenné, nejsou ovládány rozdíly ve statutu či závislosti. S vrstevníky může mladý jedinec testovat hranice pravidel a oboustranné sociální důsledky. To, co bylo zčásti „hráno“ v šesti nebo sedmi letech, se stává „vážným“ v patnácti či šestnácti. Do popředí se dostává názor přátel – vrstevníků. Jedni se chtějí identifikovat s vynikajícími studenty, druzí se stávají závislí na delikventech (narkomanech, sprejerech apod.). Způsob sebehodnocení adolescenta závisí výrazně na tom, zda je akceptován skupinou, do které patří, nikoliv školou jako širším společenským celkem (Jedlička a kol., 2004, s. 45). Další případová studie nám ukazuje jaký vliv může vrstevnická skupina na jednotlivce mít.

Případová studie 5

Nezletilý K.Š. vyrůstal v rodině se sedmi sourozenci. Oba rodiče střídavě vykonávali trest odnětí svobody. Nezletilý pravidelně utíkal z domova a dle jeho slov mu bylo nejlépe v partě. Poprvé se opil když mu bylo asi osm let. Pro časté absence ve škole, absolutní nezvladatelnost jeho verbální a fyzickou agresivitu mu byla nařízena ústavní výchova. K.Š. byl přijat do diagnostického a posléze byl přemístěn do výchovného ústavu. Rodiče nespolupracovali, otec se v současné době nachází ve výkonu trestu.

Mladistvý pro neutěšenou rodinnou situaci vyhledával vrstevníky se kterými si rozuměl. Zapojoval se do trestné činnosti, kterou získával prostředky k nákupu alkoholu a jiných omamných látek..

V současné době, pokud je na útěku, požívá alkohol pravidelně. Parta je pro něho jeho rodina.

Po přijetí do výchovného ústavu se snažil být vstřícný, spolupracoval s výchovnými pracovníky ústavu.

V průběhu pobytu ve výchovném ústavu se opakovaně dopouštěl útěků, fyzicky napadal ostatní chlapce. Nerespektoval autority, zátěžové situace zvládal velmi těžce, frekvence fyzických útoků se zvyšovala.

Plán individuálního rozvoje byl u tohoto mladistvého zaměřen na pevné etopedické vedení bez ústupků. Nacvičování zvládání zátěžových situací a odventilování agrese. Postihování agrese i jejich náznaků. Rozvíjení morálních vlastností. Účast na protidrogové terapii. Zapojení do sportovních a volnočasových aktivit.

Prognóza se jevila velmi nepříznivá a předpokládala kriminální způsob života. Nezletilý si již zvnitřnil antisociální způsob života.

Na útěku se vždy vracel do své party, která se dopouštěla trestné činnosti spojené s drobnými krádežemi. Na posledním útěku se však dopustil loupežného přepadení a byl umístěn do vazební věznice. V současné době vykonává trest odnětí svobody ve Věznici pro mladistvé Všehrdy.

Přes veškerou snahu výchovných pracovníků a dalších odborníků je prognóza K.Š. velmi nepříznivá a i u tohoto mladistvého předpokládá kriminální budoucnost.

zdroj vlastní (čerpáno z dostupných materiálů chovance)

3.3 Resocializační programy

Jednotlivé resocializační programy jsou odlišné ve výchovném ústavu, ve vazební věznici a ve věznici. Jedno budou mít však tyto programy společné, a to plán individuálního rozvoje jednotlivce.

3.3.1 Výchovný ústav

Výchovný ústav v podstatě nahrazuje rodinu, a proto mají chlapci režim, který začíná budičkem, rozcvičkou, ranní hygienou, úklidem a snídaní. Následuje školní výuka a po návratu ze školy výchovná činnost. Po večeři se chlapci zapojují do úklidu v budově. Po druhé večeři následuje hodnocení celého dne a poté se mohou chovanci dívat na televizi.

Součástí výchovy je každodenní hodnocení, které probíhá za účasti vychovatele a hodnoceného. Jde o individuální vyhodnocení činností. Co se chlapci ten den

povedlo, co naopak nepovedlo. Důležité je vytvoření důvěry mezi vychovatelem a chovancem. Tato důvěra je důležitá zejména při řešení krizí. Každého chovance motivuje odměna. Pokud je hodnocení stabilně na dobré úrovni, má možnost jít za odměnu na volnou vycházku nebo se účastnit výletů, sportovních akcí, hudebních akcí, apod.

Jedním z pilířů výchovného působení se stal projekt „Můj deníček“. Tento projekt by měl sloužit k učení sebepoznávání, sebehodnocení. Uvědomování si vlastních skutků po stránce kladné či záporné, zároveň rozšíření stupně komunikace a uvědomování si hodnot. Dalším cílem je zjišťovat a předcházet negativním jevům, které chlapci mohou prožívat.

Způsob realizace probíhá následujícím způsobem:

- Každý chlapec obdrží sešit se svým jménem a zadáním, nad kterým se bude muset zamyslet a bude muset odpovědět. Zapojení chlapců je dobrovolné, ale atmosféru dobrovolnosti je nutné navodit (pro chlapce, kteří se rozhodnou na sobě pracovat bude odměnou prémiový bod).
- Dále je nutné vytvořit podmínky k tomu, aby chlapci měli prostor k zamyšlení a vypracování. Deníček je důvěrný a uschovaný tak, aby se nedostal do nepovolaných rukou. S chlapci je nutno pracovat, být nejen rádcem při vyplňování a tak posilovat uvědomování si páchaných chyb, ale i dobrých skutků.
- Deníček je vyhodnocován průběžně, při závažných zjištěních se po dohodě s vedením ústavu přijímají patřičná opatření. Důležité je v tomto projektu navození pocitu důvěry a myšlenky, že to, co dělá, je pro jeho dobro.
- Chlapci nesmějí mít pocit, že jsou někam tlačeni, není možné získané informace zneužívat.

Plán každého jedince se aktualizuje pro každý školní rok. Po skončení školního roku dochází k vyhodnocení individuálního plánu, zhodnotí se vývoj jednotlivce a na základě výsledků se vypracuje nový individuální program se zaměřením na posílení oblastí, které se nevyvíjí správným směrem. Jde zejména o zátěžové terapie, protidrogové terapie, nácvik empatie, vhléd. Pro ilustraci uvádíme případovou studii včetně programu zacházení mladistvého R.Č.

Případová studie 6

Nezletilý R.Č. byl přijat do výchovného ústavu z důvodů záškoláctví, nerespektování autorit a vulgárního chování. Otec jeho výchovu nezvládal a matka se o rodinu nestarala. Nezletilý má ještě 5 sourozenců..

Dle psychologického vyšetření byl sdílný a spontánní. Převažoval u něho psychomotorický neklid, pozornost oscilovala, koncentrace a pozornost byla krátkodobá.

Pedagogické hodnocení odpovídalo hodnocení psychologickému. Adaptace nezletilého v novém prostředí probíhala velmi dobře, mezi ostatními byl oblíben, autoritu učitele respektoval. O výuku jevil zájem, ale nebyl schopen delší koncentrace. Na kritiku zpočátku reagoval podrážděně, často byl v opozici.

Nezletilému byl vypracován individuální program zacházení zaměřený na rozvíjení morálních vlastností, nacvičování zvládnání zátěžových situací a odventilování agrese. Nacvičování schopností přijímat kritiku a být kritický k sobě. Přestupky řešit individuálně. U chlapce bylo doporučeno posilovat sebereflexi. Zapojení do sportovních a volnočasových aktivit.

R.Č. aktivně spolupracoval s výchovnými pracovníky, opakovaně byl pozitivně hodnocen a za odměnu se zúčastňoval aktivit spojených s možností opuštění ústavu. Mladistvý úspěšně dokončil střední odborné učiliště a dosažením zletilosti výchovný ústav opustil.

Přestože rodinná anamnéza (kriminální minulost celé rodiny) nehovořila příliš ve prospěch mladistvého, závěry etopeda byly pozitivní. Mladistvý nebyl fixován na asociální prostředí, osvojil si autokorektivní a autoregulační mechanismy. Chlapec byl schopen empatie, nebyl cíleně agresivní. Během pobytu došlo k velké změně v oblasti sebenáhledu, byla znatelná reálná snaha o změnu chování.

Optimistické prognózy se naplnily. R.Č. dnes ústav navštěvuje již jako dospělý a prognóza do budoucna je velmi příznivá.

zdroj vlastní (čerpáno z dostupných materiálů chovance)

3.3.2 Věznice a vazební věznice

Programy zacházení se svou důležitostí řadí k jednomu z nejvýznamnějších úkolů vězeňské služby. Jeho prostřednictvím dochází k naplňování klidného, výchovného a resocializačního způsobu výkonu trestu odnětí svobody. Cílem tohoto programu

není pouze komplexní výchovná práce s vězněnými osobami po dobu výkonu trestu, ale je zde i snaha o změnu postojů, názorů a chování v kontextu případného propuštění na svobodu. Program zacházení slouží jako základní prvek při komplexním a cílevědomém působení na každého konkrétního odsouzeného. Na zpracování konkrétního programu zacházení se podílí více odborníků z oblasti výchovy a vzdělávání v rámci dané věznice, kam byl odsouzený zařazen. Vychází se především z pedagogického a zdravotního posouzení odsouzeného, dále potom z psychologické anamnézy, kterou zpracovává psycholog a z anamnézy sociální, kterou zpracovává sociální pracovník věznice. V těchto všech aspektech se musí zohlednit důvod, proč odsouzený páchal trestnou činnost, zda spáchání trestného činu bylo ojedinělým aktem nebo se jedná o opakovanou trestnou činnost a charakteristiku osobnosti. Společně s psychologem zpracovává program zacházení speciální pedagog a vychovatel oddělení, na které byl odsouzený zařazen.

„Program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení“ (Zákon o VTOS č. 169/1999 Sb., § 41, odst.3).

Jednotlivé individuální programy zacházení se skládají:

- z pracovních aktivit
- ze zájmových aktivit
- ze speciálně výchovných aktivit
- z utváření pozitivních vnějších vztahů
- ze vzdělávacích aktivit

Na tvorbě a naplňování programu zacházení se podílí více zaměstnanců vězeňské služby, kteří tvoří ucelený a funkční celek, prostřednictvím kterého se soustavně a pedagogicky na odsouzené a obviněné působí.

Ve vazební věznici jsou resocializační programy pro mladistvé upraveny dle možností jednotlivce, ale i věznice. Mladistvé řadíme do skupiny, které je, jak jsme již zmínili, věnována zvláštní péče. Ta spočívá zejména ve vytvoření individuálního vzdělávacího plánu v případě, že jedinec nemá dokončenu povinnou školní docházku. Rozvrh dne je přizpůsoben výuce, která je zajišťována pedagogy a vychovatelkou pro mladistvé. Výchovné programy jsou zaměřeny zejména

na posilování pracovních a hygienických návyků, na osvojování pozitivních vzorců chování atd. Hlavní úlohu zde hraje důslednost a motivace.

Ve věznici pro mladistvé je prostor pro aktivity mnohem větší. Mladistvým se věnují vychovatelé pro mladistvé, pedagogové volného času, speciální pedagogové, sociální pracovníci. Pokud se jedinec dostane do krize, má možnost využít individuálního pohovoru u psychologa. Prioritou programu zacházení je zejména vytvoření podmínek pro posilování pozitivních návyků a nabídka aktivit vedoucích k odstranění nebo alespoň ke zmírnění negativních návyků.

4. Analýza programu zacházení ve výchovném ústavu, věznicí a vazební věznicí

4.1 Projekt šetření

V teoretické části jsme se seznámili s prostředím jednotlivých ústavů, s prostředím, ze kterého jedinci pocházejí, s programy zacházení obecně a s programy zacházení, které jsou vypracované pro každého jednotlivce. Cílem šetření bylo postihnout motivaci jedince účastnit se aktivně programů zacházení. Snažili jsme se ověřit hypotézu, že důležitou a zásadní roli při plnění programů zacházení hraje volba stimulačních postupů. V další hypotéze jsme sledovali, do jaké míry je účast v programech zacházení z pohledu respondentů dobrovolná a do jaké míry jsou programy zacházení úspěšné.

4.1.1 Otázky a hypotézy

Otázky:

- 1) Jsou programy zacházení účinné v souvislosti s dalším vývojem narušeného jedince?
- 2) Je v silách těchto sociálních ústavů aktivizovat síly každého jednotlivce k tomu, aby byl schopen samostatně řešit svoje problémy a ohrožení v různých prostředích?
- 3) Jsou chovanci těchto ústavů ochotni ke spolupráci a sami tím tak aktivně přispívat k naplňování výchovných cílů programů zacházení?

Hypotézy:

- 1) Domnívám se, že samotné programy zacházení jsou úspěšné maximálně ve 30 %.
- 2) Domnívám se, že méně jak 50 % respondentů se nebude chtít dobrovolně zúčastňovat programů nabízených daným zařízením.
- 3) Předpokládám, že u více jak 50 % dotazovaných, v rámci programů zacházení, hraje důležitou a zásadní roli volba stimulačních postupů.

4.1.2 Zkoumaný vzorek

Šetření bylo provedeno u mladistvých umístěných ve Výchovném ústavu v Chrastavě, u mladistvých obviněných umístěných v průběhu roku 2009 ve VV Liberec a dále u mladistvých odsouzených umístěných ve Věznici Všehrdy.

Námi zkoumaný vzorek zahrnuje celkem 126 respondentů (z toho 18 chlapců umístěných ve VV Liberec, 84 chlapců umístěných ve věznici Všehrdy a 24 chlapců umístěných ve Výchovném ústavu v Chrastavě).

V našem šetření se jedná o kvantitativní výzkum. Jde nám o kvalitní zhodnocení dostupných údajů, jejich vzájemné porovnání a objektivní vyhodnocení výsledků.

Během shromažďování dat se vyskytly následující skutečnosti:

všechny oslovené ústavy spolupracovaly

návratnost vyplněných dotazníků byla 100%,

všichni respondenti spolupracovali, ani v jednom případě nenastala situace, že by respondent odmítl dotazník vyplnit,

všichni respondenti byli v době před vyplněním dotazníku ujištěni, že dotazník je anonymní a že odpovědi nebudou zneužity v jejich neprospěch

4.1.3 Metody výzkumu

- dotazník

Zvolená výzkumná metoda se tradičně používá v psychologických, pedagogických a sociologických výzkumech a rovněž ve výzkumech veřejného mínění.

Dotazník patří mezi vhodné metody při shromažďování dat pomocí písemně zadávaných otázek. Měl by obsahovat optimální počet otázek, které pokrývají sledovanou problematiku. Pro naše šetření byl záměrně zvolen **jednoduchý dotazník**, kdy otázky jsou formulovány jasně a srozumitelně. Jand'ourek (2001, s.66). Z důvodů pochopení a „správného“ vyplnění dotazníku jednotlivými respondenty jsme zvolili uzavřené otázky (viz. příloha č. 1, 2).

4.2 Analýza výsledků

4.2.1 Prostředí a věk respondentů

Průzkum byl prováděn ve výchovném ústavu, ve věznici pro mladistvé a ve vazební věznici. V práci jsme se zaměřili na oblast terapie a resocializace. Zajímalo nás, jaké programy zacházení jsou v těchto zařízeních k dispozici, do jaké míry se respondenti ať již dobrovolně nebo nedobrovolně těmto programům účastní. Předpokládali jsme, že více jak 50 % respondentů se programům zacházení účastní nedobrovolně. Jako klíčová se nám jevila otázka aktivity chovanců a také jejich motivace. Domnívali jsme se, že právě aktivita mladistvých bude mít vliv na úspěšnost programů zacházení. Pro přehlednost jsme výsledky rozdělili dle umístění jednotlivých respondentů.

4.2.2 Výchovný ústav

Ve výchovném ústavu se průzkumu zúčastnilo všech 24 chovanců ve věku 15, 16 a 17 let. V rámci programů zacházení se zúčastňují komunity a skupinové terapie. Účast na těchto sezeních je povinná, přesto se někteří chlapci účastní dobrovolně a jiní pod pohrůžkou sankce.

U patnáctiletých chovanců, kteří tvoří 25 % všech chlapců se **komunity** dobrovolně účastní 33 % respondentů, nedobrovolně 50 % a 17 % se účastní dle nálady. **Skupinové terapie** se dobrovolně účastní 17 % mladistvých, nedobrovolně 50 % a 33 % dle nálady.

Převážnou část chovanců výchovného ústavu tvoří skupina šestnáctiletých (55 %). Z této skupiny se **komunity** dobrovolně účastní 46 %, nedobrovolně 38 % a dle nálady 16 % chlapců. **Skupinové terapie** se dobrovolně účastní 31 %, nedobrovolně 54 % a dle nálady 15 % respondentů.

Z řad sedmnáctiletých, kteří v současné době zastupují 21 % všech mladistvých se dobrovolně účastní **komunity** 20 %, nedobrovolně 75 % a dle nálady 25 % chlapců.

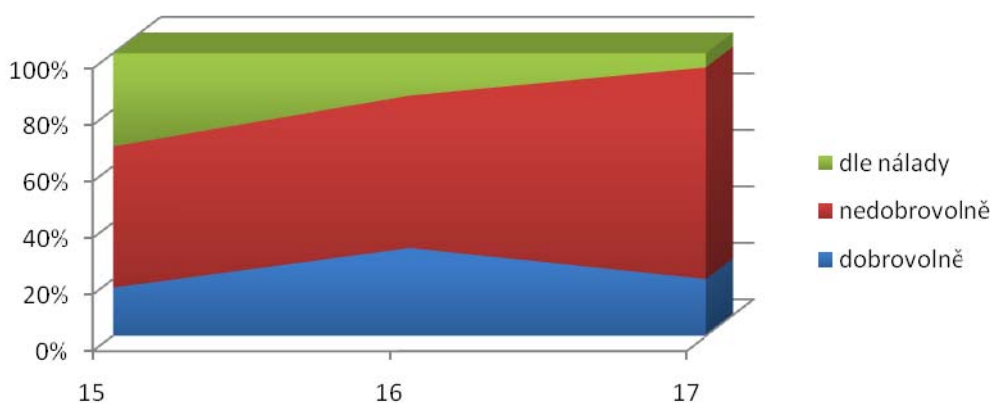
Skupinové terapie se dobrovolně účastní 20 %, nedobrovolně 75 % a dle nálady 5 % chlapců umístěných ve výchovném ústavu.

tabulka č.1

Věk	15	16	17
dobrovolně	17	31	20
nedobrovolně	50	54	75
dle nálady	33	15	5

zdroj: vlastní

výchovný ústav

Z dosažených výsledků vidíme, že se naše hypotéza č.2, že se více jak 50 % respondentů nebude chtít dobrovolně účastnit programů nabízených ve výchovném zařízení je pravdivá.

Otázka č.5 dotazníku byla zaměřena na zjištění, zda-li se programy zacházení mladistvým líbí, nelíbí a nebo nedokáží posoudit.

Z řad patnáctiletých umístěných ve výchovném ústavu odpovědělo kladně 33 %, záporně 50 % a pouze 17 % nedovedlo posoudit.

Z řad šestnáctiletých odpovědělo kladně 38 %, záporně rovněž 38 % a nedovedlo posoudit 24 % chlapců.

Z řad sedmnáctiletých odpovědělo kladně pouze 12 % dotazovaných, záporně odpovědělo 68 % a nedovedlo posoudit 20 % chlapců. Tyto odpovědi korespondují s negativními odpověďmi na shora uvedené otázky týkající se dobrovolné účasti na nabízených aktivitách.

tabulka č.2

Věk	15	16	17
ano	33	38	12
ne	50	38	68
nedovedu posoudit	17	24	20

zdroj vlastní

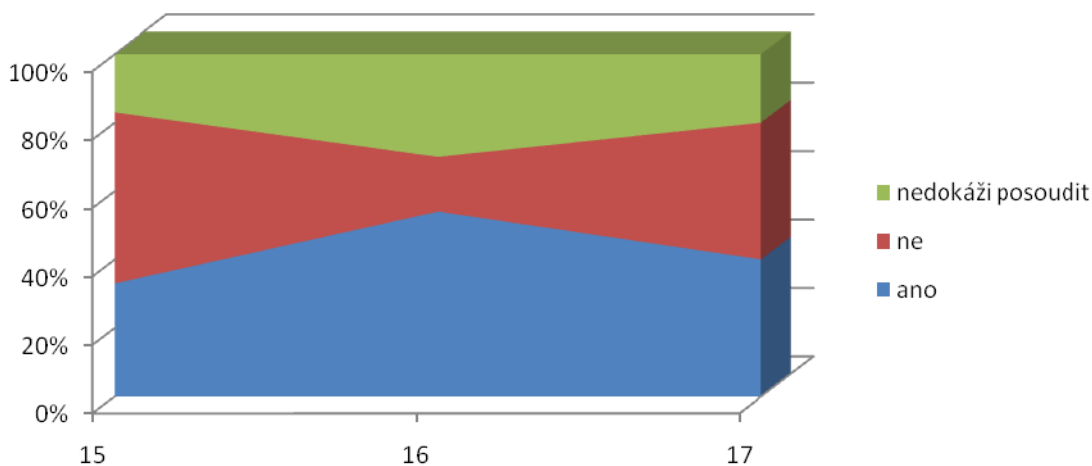
Na otázku č.6 uvedenou v dotazníku a související s otázkou č.2, zda-li se domnívají, že jim nabízené aktivity mohou pomoci v životě. Odpovědělo kladně 33 % patnáctiletých, 54 % šestnáctiletých a 40 % sedmnáctiletých chlapců. Určitě ne odpovědělo 50 % patnáctiletých, 16 % šestnáctiletých a 40 % sedmnáctiletých mladistvých. Nedokáže posoudit 17 % patnáctiletých, 30 % šestnáctiletých a 20 % sedmnáctiletých chovanců.

tabulka č.3

Věk	15	16	17
ano	33	54	40
ne	50	16	40
nedokáži posoudit	17	30	20

zdroj vlastní

Pomoc do života

Dále nás zajímala aktivita jedinců při různých nabízených akcích (výlety, sport, hudba). Z řad patnáctiletých se těchto akcí účastní 83 % chlapců, vysoká účast je i z řad šestnáctiletých a to 92 %, z řad sedmnáctiletých je to potom 80 %. Dle nálady se akcí účastní 17 % patnáctiletých a 20 % sedmnáctiletých chlapců. Pouze 8 % chovanců se těchto nabízených aktivit nezúčastňuje v žádném případě. K těmto zjištěním jsme došli vyhodnocením otázky č. 7 dotazníku vypracovaného pro chlapce z výchovného ústavu.

Otázka č. 8 dotazníku souvisela s aktivitou jednotlivců při skupinové terapii. Tato aktivita koresponduje s jednoznačným **ne** u patnáctiletých chlapců a to v 73 %, v 77 % u šestnáctiletých a ve 40 % u sedmnáctiletých chovanců. Kladně se hodnotí 10 % patnáctiletých, 15 % šestnáctiletých a 20 % sedmnáctiletých. Občasnou aktivitu přiznává 17 % patnáctiletých, 8 % šestnáctiletých a 40 % sedmnáctiletých chlapců.

Otázka č. 9 dotazníku - aktivitu při komunitě hodnotí jednotliví respondenti takto: Z řad patnáctiletých jednoznačně **ne** odpovědělo 45 %, 54 % šestnáctiletých a 50 % sedmnáctiletých mladistvých. Aktivitu přiznává 15 % patnáctiletých, 20 % šestnáctiletých a 8 % sedmnáctiletých. Někdy **ano** udává 40 % patnáctiletých, 26 % šestnáctiletých a 42 % sedmnáctiletých respondentů.

Vidíme, že převažují negativní odpovědi, které mohou souviset již s nechtí účastnit se těchto výchovných aktivit. Někteří respondenti ve svých dotaznících uváděli, že v nich skupinová terapie aktivizuje negativní postoj vůči ostatním.

Na otázku č. 10 a 11 dotazníku, zda-li je **komunita** ovlivnila, odpověděla většina respondentů napříč věkovým spektrem jednoznačně **ne**. **Ano** odpovědělo 17 % patnáctiletých, 46 % šestnáctiletých a 20 % sedmnáctiletých mladistvých. 5 % respondentů uvedlo, že je komunita ovlivnila jedině negativně. Rovněž odpovědi na otázku zaměřenou na **skupinovou terapii** a její vliv na respondenty byly ve většině negativní. I zde respondenti uváděli pouze negativní ovlivnění.

Hypotéza č. 3 předpokládala, že důležitou roli v motivaci chovanců bude hrát volba stimulujících prostředků. K této hypotéze byla zaměřena otázka č. 12, 13 a 14

dotazníku pro chovance výchovného ústavu. Otázka č. 12 směřovala k tomu, zda-li respondentům záleží na pochvale vychovatele.

Na tuto otázku odpovědělo kladně 50 % patnáctiletých, 69 % šestnáctiletých a 60 % sedmnáctiletých respondentů.

Záporně odpovědělo pouze 6 % patnáctiletých, 8 % šestnáctiletých a 20 % sedmnáctiletých.

Na pochvale od vychovatele nezáleží 44 % patnáctiletých, 23 % šestnáctiletých a 20 % sedmnáctiletých chovanců.

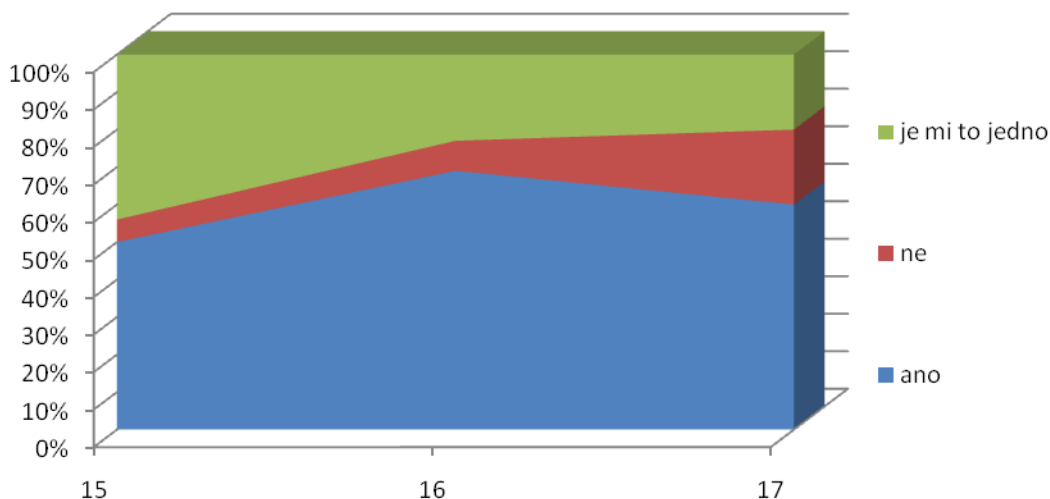
Velké procento u patnáctiletých chovanců lze přičítat tomu, že jsou v ústavu relativně krátkou dobu a zaujímají skeptické stanovisko ke všemu, co se jim nabízí.

tabulka č.4

Věk	15	16	17
ano	50	69	60
ne	6	8	20
je mi to jedno	44	23	20

zdroj vlastní

Pochvala od vychovatele

Na otázku č. 13, zda-li mladistvé pochvala od vychovatele motivuje, odpovědělo kladně 50 % patnáctiletých, 62 % šestnáctiletých a 53 % sedmnáctiletých respondentů.

Záporně odpovědělo 8 % patnáctiletých, 15 % šestnáctiletých a 18 % sedmnáctiletých.

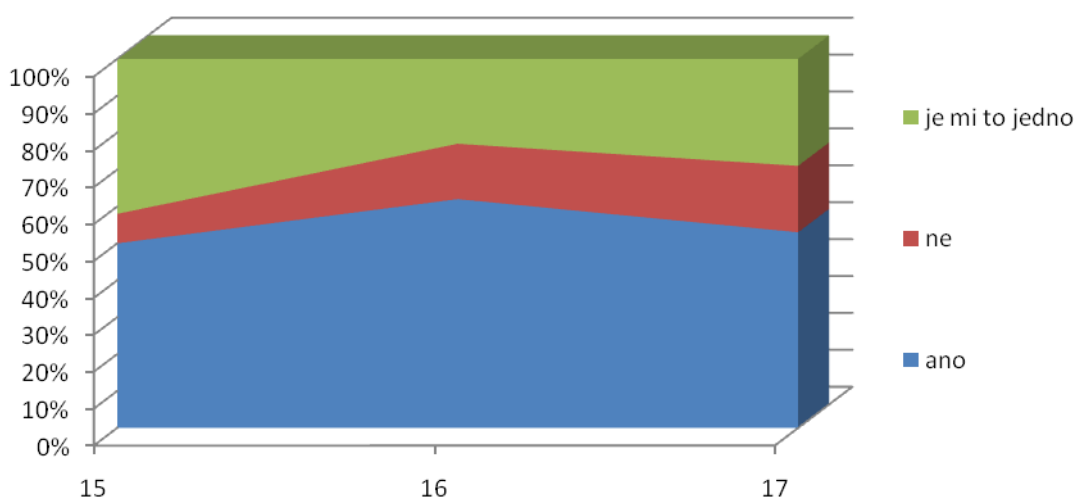
Je mi to jedno odpovědělo 42 % patnáctiletých, 23 % šestnáctiletých a 29 % sedmnáctiletých chovanců.

tabulka č.5

Věk	15	16	17
ano	50	62	53
ne	8	15	18
je mi to jedno	42	23	29

zdroj vlastní

Pochvala jako motivace

Otázka č. 14 v dotazníku směřovala k tomu, co krom pochvaly od vychovatele dokáže jedince pozitivně motivovat.

33 % patnáctiletých, 23 % šestnáctiletých a 40 % sedmnáctiletých uvedlo, že jejich motivací je touha zažít úspěch při sportovních nebo jiných aktivitách.

Pro 33 % patnáctiletých, 65 % šestnáctiletých a 20 % sedmnáctiletých je nejvýznamnější motivací možnost opuštění ústavu v souvislosti s návštěvou.

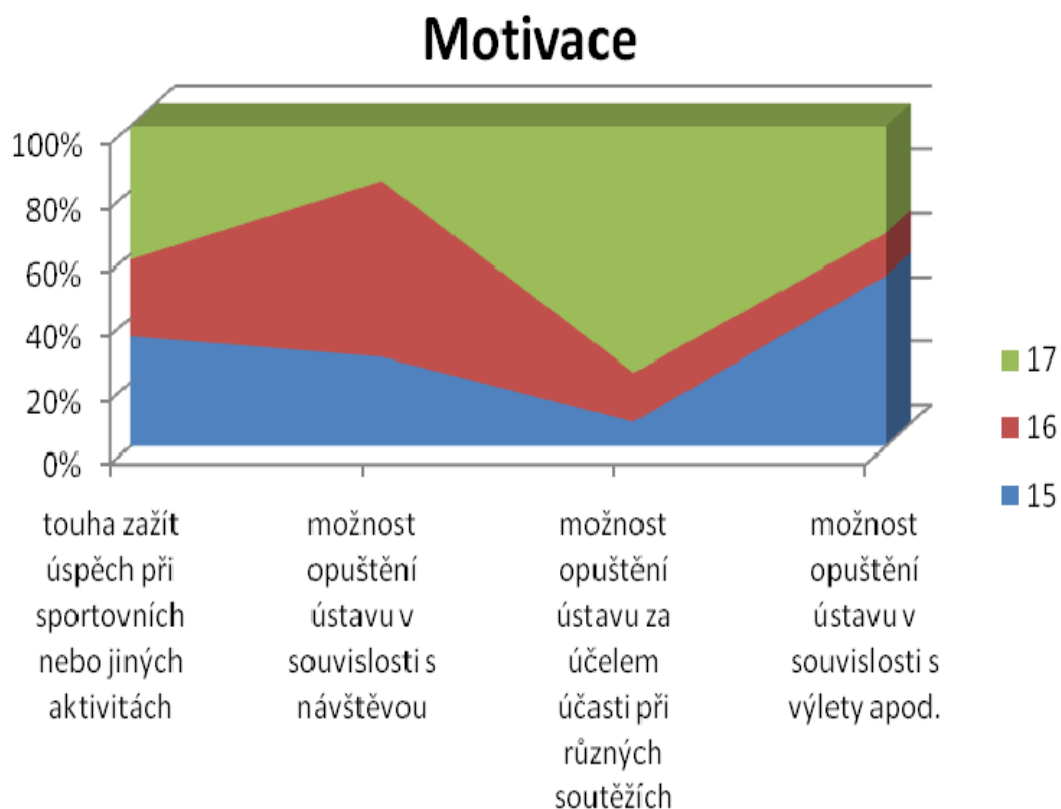
Pouze 2 % patnáctiletých, 4 % šestnáctiletých a 20 % sedmnáctiletých uvedlo možnost opuštění ústavu za účelem účasti při různých soutěžích.

Další uvádějí jako největší motivaci možnost opuštění ústavu v souvislosti s výlety a to 32 % patnáctiletých, 8 % šestnáctiletých a 20 % osmnáctiletých chlapců.

tabulka č.6

věk	15	16	17
touha zažít úspěch při sportovních nebo jiných aktivitách	33	23	40
možnost opuštění ústavu v souvislosti s návštěvou	33	65	20
možnost opuštění ústavu za účelem účasti při různých soutěžích	2	4	20
možnost opuštění ústavu v souvislosti s výlety apod.	32	8	20

zdroj vlastní

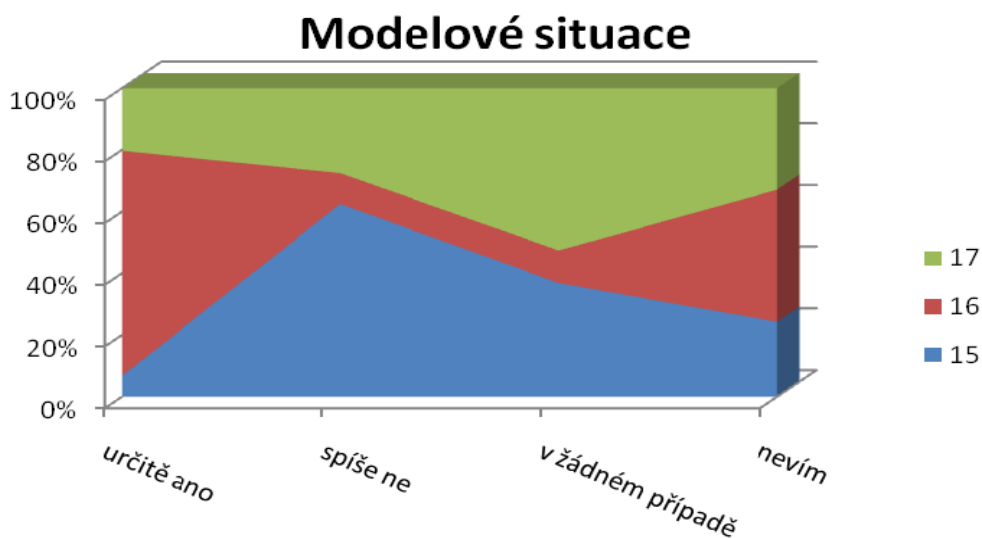

Na otázku č. 15 uvedenou v dotazníku, zda-li jim navozované stresové modelové situace pomohou řešit konfliktní situace v životě, odpovědělo určitě ano 5 % patnáctiletých, 54 % šestnáctiletých a 15 % sedmnáctiletých respondentů. Jednoznačně zamítavě stanovisko zaujalo 28 % patnáctiletých, 8 % šestnáctiletých a 40 % sedmnáctiletých chovanců.

tabulka č.7

věk	15	16	17
určitě ano	5	54	15
spíše ne	50	8	22
v žádném případě	28	8	40
nevím	17	30	23

zdroj vlastní

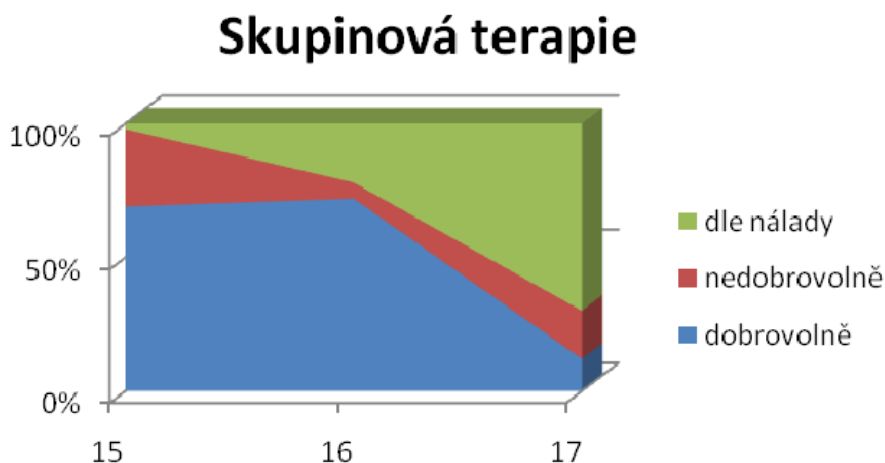
4.2.3 Vazební věznice

Z celkového počtu respondentů umístěných ve vazební věznici tvoří 58 % patnáctiletí obvinění, 33 % šestnáctiletí a 9 % sedmnáctiletí obvinění. U mladistvých umístěných ve vazební věznici převažuje, na rozdíl od chlapců umístěných ve výchovném ústavu, dobrovolnost v plnění programů zacházení. Tyto skutečnosti byly zjištěny vyhodnocením otázky č. 3 uvedené v dotazníku pro mladistvé obviněné.

tabulka č.8

věk	15	16	17
dobrovolně	69	72	12
nedobrovolně	29	6	18
dle nálady	2	22	70

zdroj vlastní

Na otázku č. 5 uvedenou v dotazníku pro mladistvé obviněné - zda-li se domnívají, že jim programy zacházení mohou pomoci v jejich životě po propuštění se 43 % patnáctiletých respondentů domnívá, že ano. Stejně procento se domnívá, že ne a 42 % patnáctiletých uvedlo, že neví.

Polovina šestnáctiletých uvedla, že neví, zda-li jim mohou programy pomoci, 25 % uvedlo kladnou odpověď a 25 % uvedlo odpověď zápornou.

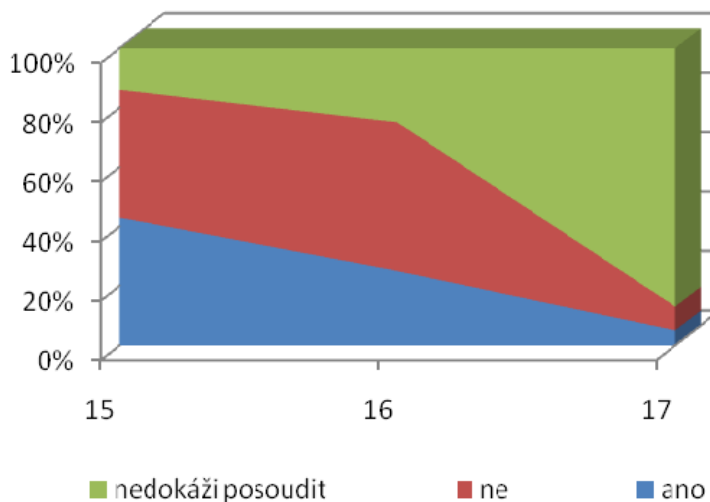
Sedmnáctiletí obvinění uvedli v 87 %, že neví, zda-li jim programy mohou pomoci. Pouze 5 % dotazovaných se domnívá, že jim pomoci mohou a 8 % udává, že jim nemohou pomoci v žádném případě.

tabulka č.9

věk	15	16	17
ano	43	25	5
ne	43	50	8
nedokáži posoudit	14	25	87

zdroj vlastní

Pomoc do života

Na otázku č. 6 , zda-li se účastní aktivit i nad rámec programu zacházení uvedlo 57 % patnáctiletých, 50 % šestnáctiletých a 3 % sedmnáctiletých respondentů, že ano.

Dle nálady se těchto aktivit účastní 43 % patnáctiletých, 50 % šestnáctiletých a 97 % sedmnáctiletých dotazovaných.

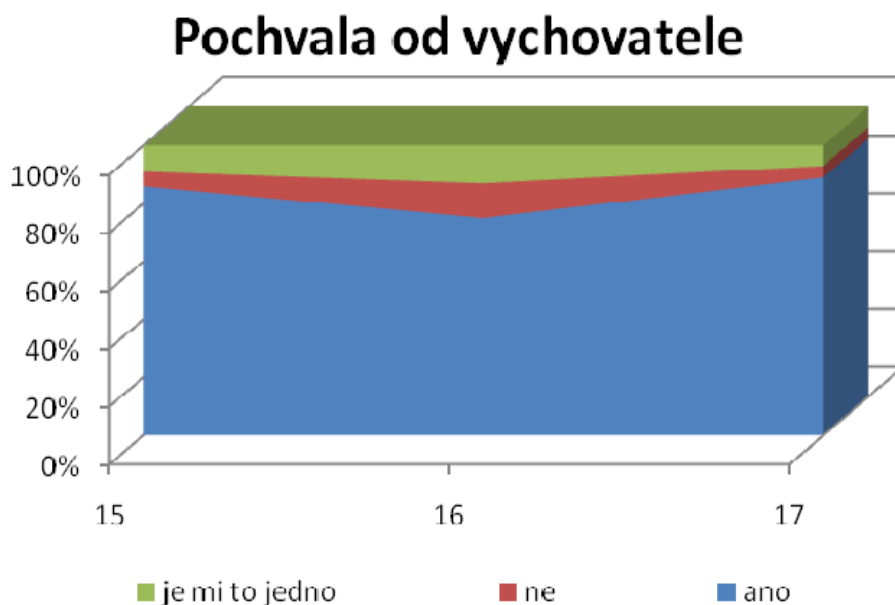
Otázkou č. 7 dotazníku jsme zjišťovali, zda – li jsou mladiství obvinění sami aktivní při skupinové terapii. Respondentů, kteří se domnívali, že jsou aktivní bylo 29 % patnáctiletých, 25 % šestnáctiletých a 13 % sedmnáctiletých obviněných.

U obviněných mladistvých, stejně jako u chovanců ve výchovném ústavu, hraje důležitou roli motivace. Většina obviněných odpovídala převážně kladně u odpovědi týkající se udělení pochvaly od vychovatele.

tabulka č.10

věk	15	16	17
ano	86	75	89
ne	5	12	4
je mi to jedno	9	13	7

zdroj vlastní

Převážně kladné odpovědi převažují také v tom, že pochvala od vychovatele motivuje mladistvé ke spolupráci.

Z řad patnáctiletých kladně odpovědělo 57 %, z řad šestnáctiletých 75 % a z řad sedmnáctiletých 52 % dotazovaných.

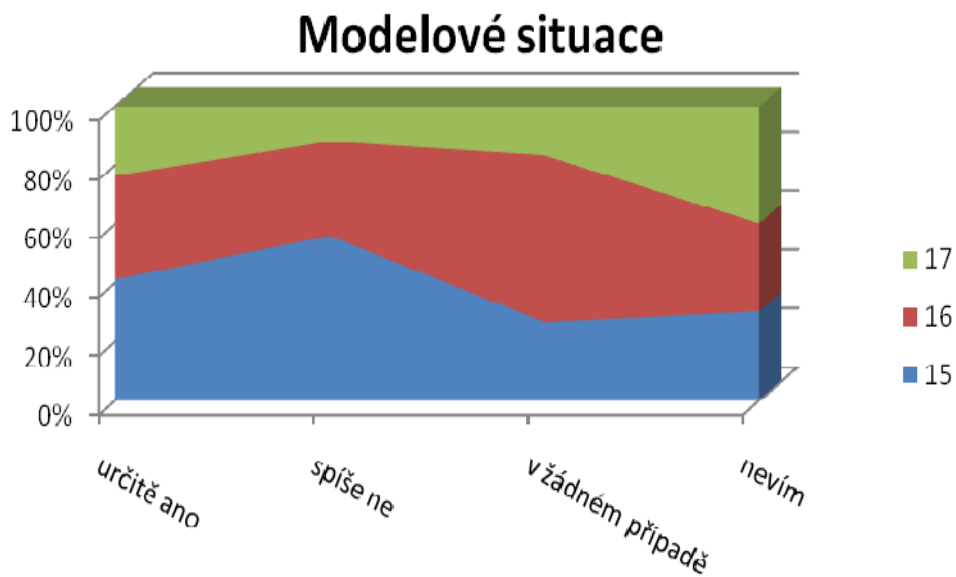
Ve vazební věznici není možnost opuštění věznice v souvislosti s návštěvou nebo účastí na sportovní akci a proto nebylo možné tuto otázku zadat do dotazníku pro mladistvé obviněné.

Na otázku č. 11 dotazníku pro mladistvé obviněné, zda-li se respondenti domnívají, že jim navozené modelové stresové situace pomohou řešit konfliktní situace v civilním životě odpověděla většina, napříč věkovým spektrem, že neví. Kladně odpovědělo 14 % patnáctiletých, 12 % šestnáctiletých a 8 % sedmnáctiletých dotazovaných.

tabulka č.11

Věk	15	16	17
určitě ano	14	12	8
spíše ne	14	8	3
v žádném případě	8	17	5
nevím	64	63	84

zdroj vlastní

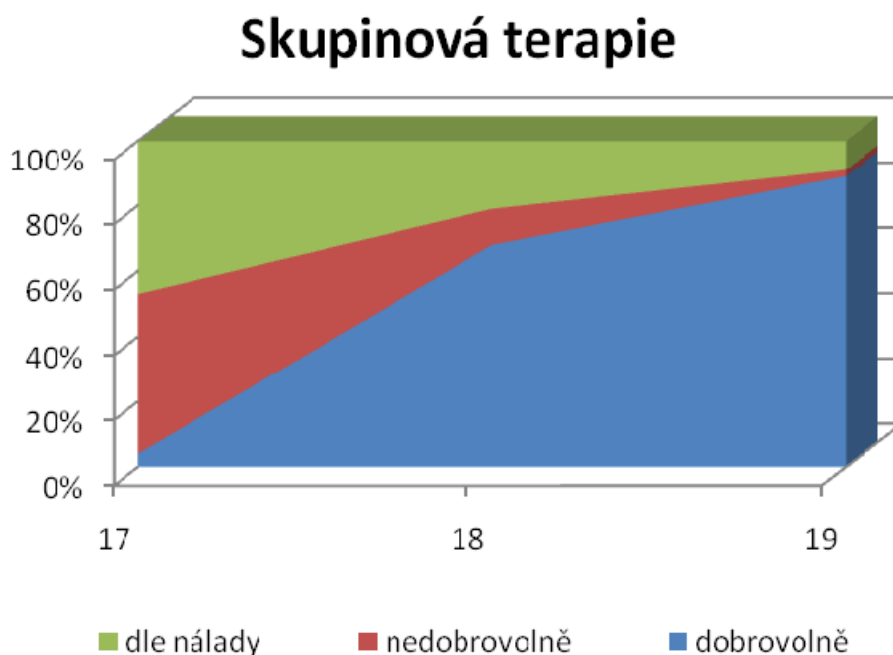
4.2.4 Věznice pro mladistvé Všechny

Ve věznici Všechny tvoří věková skupina sedmnáctiletých 24 %, osmnáctiletých 56 % a 20 % zastupuje devatenáctileté odsouzené. U mladistvých a dospělých blížícím věku mladistvých umístěných ve věznici převažuje, stejně jako ve vazební věznici, větší dobrovolnost v plnění programů zacházení než ve výchovném ústavu. Markantní rozdíl vidíme pouze u sedmnáctiletých odsouzených, kteří ve 49 % odpověděli, že se programů zacházení účastní nedobrovolně.

tabulka č.12

věk	17	18	19
dobrovolně	4	68	89
nedobrovolně	49	11	2
dle nálady	47	21	9

zdroj vlastní

Na otázku č. 5 dotazníku pro odsouzené, zda-li se domnívají, že jim programy zacházení mohou pomoci v jejich životě po propuštění, se pouze 2 % sedmnáctiletých respondentů domnívá, že ano. Pět procent se domnívá, že ne a 93 % sedmnáctiletých uvedlo, že neví.

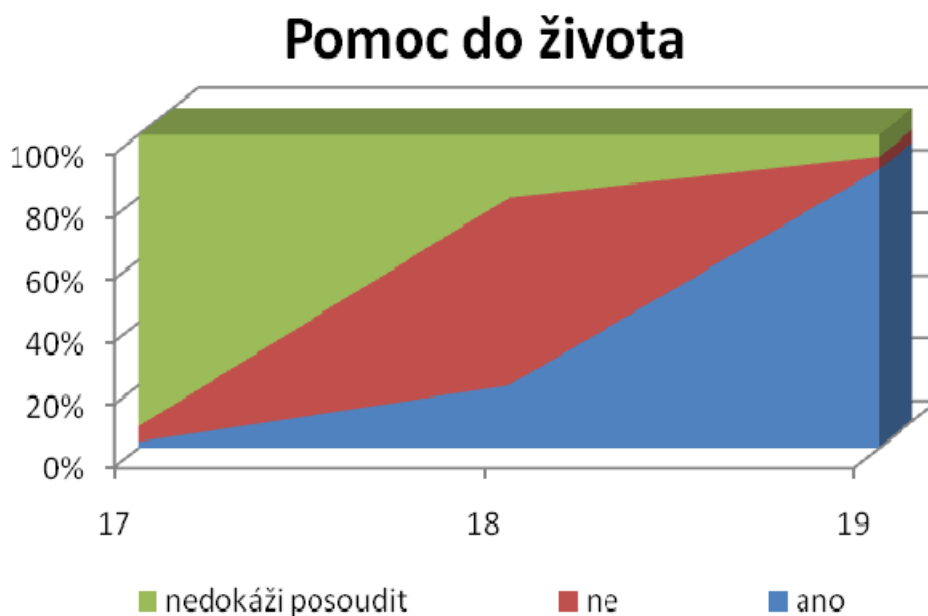
20 % osmnáctiletých uvedlo, že neví, zda-li jim mohou programy pomoci, 20 % uvedlo kladnou odpověď a 60 % uvedlo odpověď zápornou.

Devatenáctiletí odsouzení uvedli ano v 89 %. Pouze 7 % dotazovaných neví, zda-li jim mohou pomoci a 4 % udává, že jim nemohou pomoci v žádném případě, respektive nedokáží posoudit zda-li jim mohou pomoci..

tabulka č.13

věk	17	18	19
ano	2	20	89
ne	5	60	4
nedokáží posoudit	93	20	7

zdroj vlastní

Na otázku č. 8 dotazníku, zda-li se účastní aktivit i nad rámec programu zacházení uvedlo 5% sedmnáctiletých, 60 % osmnáctiletých a 50 % devatenáctiletých respondentů, že ano.

Dle nálady se těchto aktivit účastní 17 % sedmnáctiletých, 15 % sedmnáctiletých a 20 % devatenáctiletých dotazovaných.

Na otázku č. 6, kterou jsme zaměřili na vlastní aktivitu respondentů při skupinové terapii odpověděli kladně pouze 3 % sedmnáctiletých, 20 % osmnáctiletých a 50 %

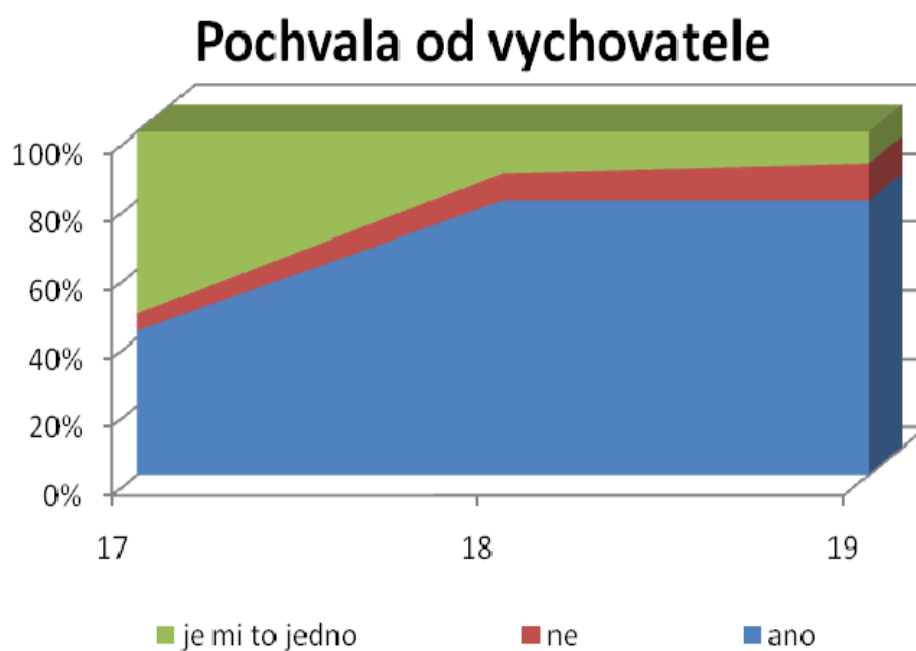
devatenáctiletých odsouzených. Neaktivní jsou 2 % sedmnáctiletých, 40 % osmnáctiletých a 20 % devatenáctiletých respondentů. Dle nálady je aktivních 95 % sedmnáctiletých, 40 % osmnáctiletých a 30 % devatenáctiletých odsouzených.

Mladiství odsouzení jsou rovněž motivováni pochvalou vychovatele a důležitou roli zde hraje i motivační odměna spojená s různými výhodami. Většina odsouzených odpovídala převážně kladně u odpovědi týkající se udělení pochvaly od vychovatele.

tabulka č.14

věk	17	18	19
ano	42	80	88
ne	5	8	12
je mi to jedno	53	12	10

zdroj vlastní

Převážně kladné odpovědi převažují také v tom, že pochvala od vychovatele motivuje mladistvé ke spolupráci a to zejména u osmnáctiletých a devatenáctiletých odsouzených.

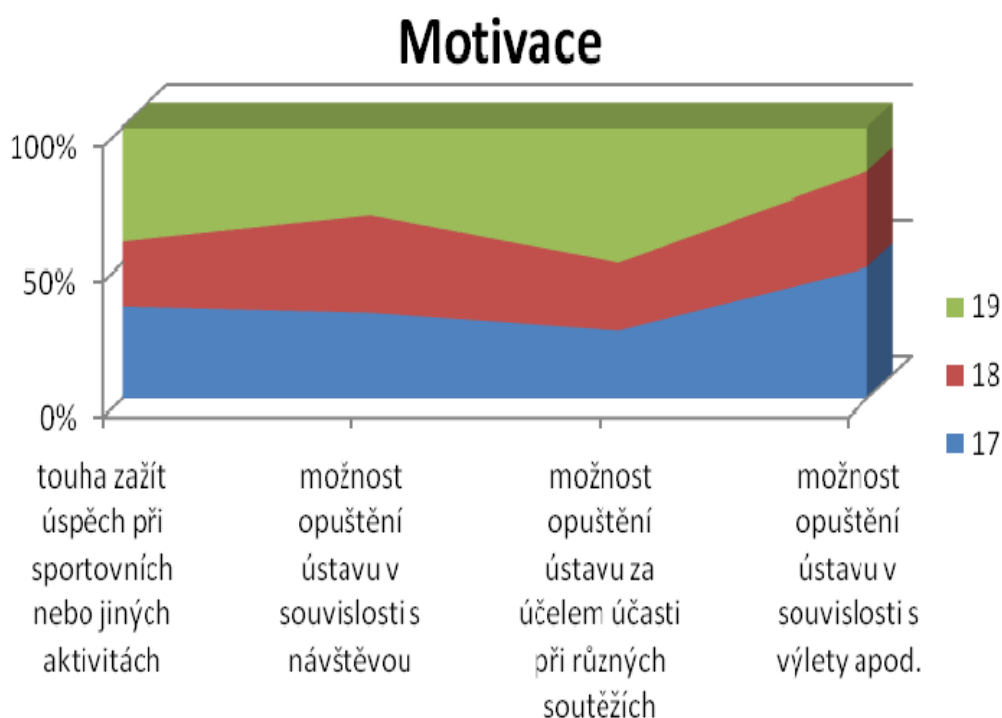
Z řad sedmnáctiletých kladně odpovědělo pouze 12 %, z řad osmnáctiletých 60 % a z řad devatenáctiletých 78 % dotazovaných.

Také odsouzené, stejně jako chovance výchovného ústavu, dokáže motivovat touha po úspěchu při sportovních nebo jiných aktivitách. Možnost opuštění ústavu v souvislosti s návštěvou motivuje 63 % sedmnáctiletých, 72 % osmnáctiletých a 64 % devatenáctiletých respondentů.

tabulka č.15

	17	18	19
touha zažít úspěch při sportovních nebo jiných aktivitách	17	12	21
možnost opuštění ústavu v souvislosti s návštěvou	63	72	64
možnost opuštění ústavu za účelem účasti při různých soutěžích	5	5	10
možnost opuštění ústavu v souvislosti s výlety apod.	15	11	5

zdroj vlastní

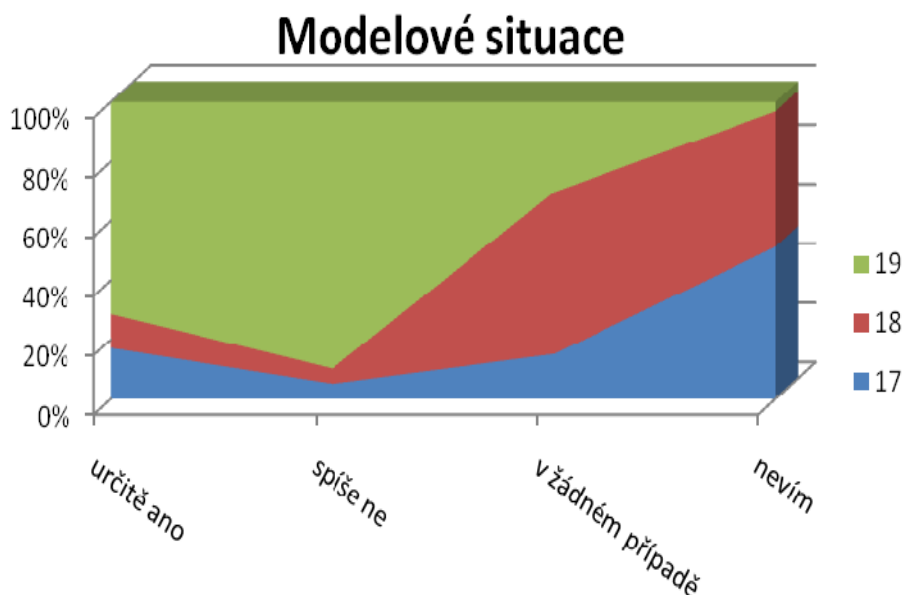

Na otázku, zda-li se respondenti domnívají, že jim navozené modelové stresové situace pomohou řešit konfliktní situace v civilním životě odpověděla většina, napříč věkovým spektrem, že neví. Kladně odpovědělo 12% sedmnáctiletých, 8 % osmnáctiletých a 50 % devatenáctiletých dotazovaných.

tabulka č.16

	17	18	19
určitě ano	12	8	50
spíše ne	2	2	35
v žádném případě	5	18	10
nevím	81	72	5

zdroj vlastní

4.2.5 Individuální programy zacházení

Jak jsme již uvedli v teoretické části naší práce se programy zacházení obecně skládají z pracovních, zájmových, speciálně výchovných a vzdělávacích aktivit. Individuální program zacházení čerpá z nabízených aktivit a respektuje individuální zvláštnosti jednotlivce.

Individuální program zacházení

Pro příklad uvádíme Individuální program zacházení mladistvého K. Š., které vychází z pedagogického posouzení. Pedagogické posouzení je zaměřeno na relevantní poznatky z pozorování, popis trestní minulosti, popis sociálních vazeb (vztahy s osobami s trestnou minulostí, vztahy s obětí trestného činu, konflikty

ve vztazích, chybějící sociální zázemí apod.), popis aktuálního životního stylu a jeho souvislost s trestnou činností (nezájem o řádnou práci a pravidelné zaměstnání, identifikace s kriminální subkulturou, příklon k extrémistickým skupinám, opakované násilné jednání, záměrné vyhledávání rizikových míst apod).

Jmenovaný se dostavil upravený, během pohovoru byl klidný, vyrovnaný. Ve výkonu trestu je podruhé, protože porušil zbytek podmíněně uloženého souhrnného nepodmíněného trestu odnětí svobody v délce 15 měsíců za loupežné přepadení, krádeže a porušování domovní svobody. Od 10 let pobýval ve výchovných ústavech, od 15 let potom ve Výchovném ústavu v Chrastavě. Na základě pedagogického vyšetření bylo doporučeno zohlednit v programu zacházení jeho lehkou ovlivnitelnost, nevytvoření pracovních návyků a drogovou závislost. Mladistvému byl vypracován program zacházení zaměřený zejména na posilování pracovních návyků – byl brigádně zařazen na práci v lese pod přímým dozorem. Mladistvý se ve volném čase zapojoval do sportovních akcí s cílem upevnění vytrvalosti, odolnosti. V programu zacházení byl doporučen důrazný výchovný postup. Mladistvý se aktivně zapojil do všech činností. Je si vědom svých problémů a chce je řešit.

K vyhodnocení programu zacházení dochází průběžně po dobu výkonu trestu a je aktualizován dle momentálních potřeb mladistvého.

Přestože jsou individuální programy zacházení vypracovávány odborníky a přihlížejí k jednotlivým handicapům chovanců je zde velké procento recidivujících mladistvých. V ústavech jednají zpravidla účelově – mohou dosáhnout odměny.

4.3 Shrnutí výsledků a verifikace hypotéz

Z dostupných materiálů jsme zjistili následující údaje:

V roce 2004 opustilo výchovný ústav 22 chovanců. Z toho ve vazební věznici skončilo 64 % a následně nastoupilo do výkonu trestu 45 % mladistvých.

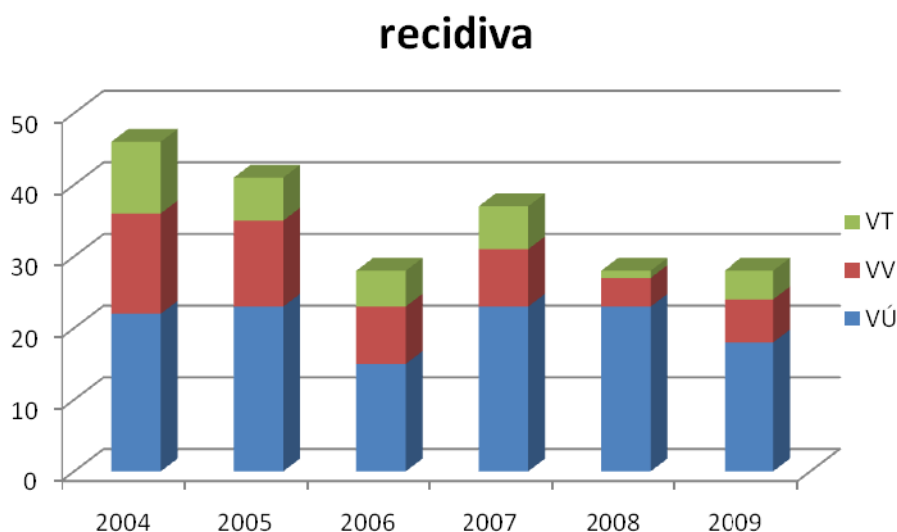
V roce 2005 opustilo výchovný ústav 23 chovanců. Z toho ve vazební věznici skončilo 52 % a následně nastoupilo do výkonu trestu 26 % mladistvých.

V roce 2006 opustilo výchovný ústav 15 chovanců. Z toho ve vazební věznici skončilo 53 % a následně nastoupilo do výkonu trestu 33 % mladistvých.

V roce 2007 opustilo výchovný ústav 23 chovanců. Z toho ve vazební věznici skončilo 35 % a následně nastoupilo do výkonu trestu 26 % mladistvých.

V roce 2008 opustilo výchovný ústav 23 chovanců. Z toho ve vazební věznici skončilo 17 % a následně nastoupila do výkonu trestu 4 % mladistvých.

V roce 2009 opustilo výchovný ústav 18 chovanců. Z toho ve vazební věznici skončilo 33 % a následně nastoupilo do výkonu trestu 22 % mladistvých.

Na otázku, zda-li jsou programy zacházení účinné v souvislosti s dalším vývojem narušeného jedince, můžeme odpovědět ano a to u 50% chovanců, neboť naším průzkumem bylo zjištěno, že zhruba polovina chovanců se již trestné činnosti nedopustí. Lze očekávat, že v průběhu budoucího vývoje dojde k nárůstu trestné činnosti u mladistvých, kteří opustili ústav v roce 2009, ale s ohledem na minulý vývoj neočekáváme dramatický nárůst.

Tato otázka souvisí s hypotézou č.1 – předpokládali jsme, že samotné programy zacházení budou účinné maximálně ve 30 %. V tomto směru se náš předpoklad nenaplnil.

Hypotéza č.1 se **nepotvrdila**. Předpokládali jsme, že úspěšnost programů zacházení bude maximálně 30 % to znamená, že trestné činnosti se bude dopouštět 70 % chovanců. Mladistvých, kteří se však po odchodu z výchovného ústavu dopustili trestné činnosti je 30 %.

Hypotéza č.2 se **potvrdila** u chovanců ve výchovném ústavu. Více jak 50 % všech věkových kategorií se nedobrovolně zúčastňuje výchovných a terapeutických aktivit. Nechuť dobrovolně se účastnit výchovných aktivit plyne z věkové nezkušenosti (z věkové nezralosti). V tomto věku slábne autorita vychovatelů a pouze vidina sankce dokáže jedince přimět k účasti na terapii. Vlastní aktivitu vyvíjí pouze nepatrné procento chovanců.

Ve vazební věznici a ve věznici se tato hypotéza nenaplnila. Důvodem může být zejména fakt, že vlastní zkušenost s uvězněním může vést k pochopení toho, co programy zacházení nabízejí. Další možnost může souviset s tím, že obvinění mají možnost opustit celu. U odsouzených můžeme uvažovat stejně jako u obviněných. Rovněž můžeme u obou skupin usuzovat na účelové jednání.

Na otázku, jsou-li chovanci těchto ústavů ochotni ke spolupráci a sami aktivně přispívat k naplňování výchovných cílů programů zacházení, lze odpovědět – ano. Většina chovanců je aktivních, i když se samozřejmě můžeme domnívat, že je jejich aktivita účelová. Pozitivní přístup znamená kladné hodnocení a kladné hodnocení znamená kázeňskou odměnu. Tato otázka souvisí s hypotézou, že u více jak 50 % dotazovaných, a to jak ve výchovném ústavu, vazební věznici i věznici hraje zásadní roli při aktivitě v plnění programů zacházení volba stimulujících postupů.

Hypotéza č.3 se **potvrdila**.

Závěr

Posuzování potřeb jednotlivce se vždy odehrává v určitém kontextu a vztahuje se k určité situaci. Vždy se proto musí brát v úvahu jak faktory vnitřní, jež se vztahují k celkové psychosociální výbavě mladistvého, tak faktory vnější, podmíněné prostředím, v němž se jedinec nachází. Bez správného posouzení všech faktorů nelze vypracovat program zacházení, který by vedl k odstranění nebo zmírnění negativních postojů a vedl k posílení pozitivních vzorců chování.

V naší práci jsme se zaměřili na jedince handicapované prostředím, ze kterého vyšli. Rodiče nebyli schopni zajistit jejich zdravý vývoj a proto se ocitli ve výchovném ústavu. Přestože se pracovníci ve výchovném ústavu snaží nahradit funkce rodiny, ne vždy se jim to daří. Kde jsou nejistí dospělí, kde se tvoří nestabilní společnost bez jasných pravidel, problémoví ve svých projevech a postojích, tam nelze radikálně snížit výskyt sociálně negativních jevů u mladistvých. Vždyť mladiství jsou ve své převažující části odrazem společenských negativ. Děti a mladiství z větší části absorbují to, co se ve skutečnosti kolem nich děje, nikoliv to, co dospělí verbálně demonstrují, že by se mělo dít.

Práce ve výchovném ústavu, vazební věznicí i věznicí vychází z předpokladu, že cena jedince je nadřazena všemu ostatnímu. Chlapci, kteří se ocitnou ve výchovném ústavu si jistě zaslouží péči a povzbuzení. Kvalifikovaní odborníci se snaží o správnou definici problému jednotlivce, neboť pouze správná diagnóza může vést k danému cíli. Cílem práce ve výchovném ústavu je povzbuzování jedince k odvaze a sebedůvěře, k odkrývání jeho možností, k zvýrazňování toho zdravého a pevného co v jednotlivci je. Posilování kompetencí, pomoc při hledání nových způsobů řešení různých krizových situací může vést k rozvoji osobní, rodinné i sociální úspěšnosti. Ne každý má kvalitní rodinné zázemí, do kterého by se, ať již z výchovného ústavu nebo z výkonu trestu odnětí svobody, vrátil a proto je posilování sebedůvěry jedince důležité.

K tomu, aby byla pomoc jedinci účinná, je důležitá motivace a vlastní aktivita jednotlivce. Důležitou roli hraje pochvala a další formy odměn. Výchovní pracovníci

vědí, že v prvopočátku je mnohé chování účelové. Pokud se ale podaří jedince do činností zapojit, účelovost postupem času ustoupí.

V naší práci jsme se snažili přiblížit terapeutické programy a programy zacházení, které tvoří nedílnou součást každodenního života chovanců. Víme, že sebelepší program zacházení nevyváží kvalitní rodinné zázemí, ale může pomoci při hledání řešení založeném na touze po pozitivní životní změně. Jde o rozvíjení pozitivních motivů, které ovlivňují lidské chování a k nimž patří především snaha o přežití, potřeba někam patřit, být prospěšný, mít úspěch a radovat se ze života (Matoušek a kol., 2003, s. 115).

Resumé

Dnešní doba není jednoduchá pro jedince, kteří se dokázali do společnosti zařadit bez problémů. O to složitější je zařazení jednotlivců, kteří jsou handicapováni např. prostředím. Naše práce se zabývá především vlivem programů zacházení na další vývoj jedince v prostředí výchovných ústavů.

V jednotlivých kapitolách se seznamujeme s prostředím výchovného ústavu, vazební věznice a věznice pro mladistvé.

Náš pohled směřuje k terapeutickým programům a programům zacházení v jednotlivých zařízeních. Zabýváme se motivací jednotlivců.

Nedílnou součástí práce je průzkum a analýza úspěšnosti výchovných programů, volba stimulujících postupů, vlastní aktivita respondentů.

Anotace

Práce se zabývá prostředím výchovného ústavu, vazební věznice a věznice. Zaměřuje se na programy zacházení a jejich vliv na vývoj jednotlivce.

Nedílnou součástí práce je průzkum a analýza programů zacházení. Hodnocení aktivity mladistvých. Hodnocení úspěšnosti programů zacházení a terapeutických programů.

Klíčová slova:

Mladiství, mladiství obvinění, mladiství odsouzení, terapeutické programy, programy zacházení.

Abstract

This work deals with environment in the educational facility for juvenile delinquents, remand prison and prison. The aim of this work is to describe the treatment of offenders and the influence of educational activities over the inmates. The research and analysis of the educational and therapeutical activities are integral parts of this work.

Keywords:

juvenile, accused juvenile offender, therapeutical activities, therapeutical programmes, treatment of offenders

Seznam odborných pramenů

1. Zákon Parlamentu České republiky č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).
2. Zákon Parlamentu České republiky č. 109/2002 S., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.
3. Zákon č. 40/2009 Sb. Trestní zákon.
4. BAKOŠOVÁ, Z., *Sociálna pedagogika jako životná pomoc*. 3. vyd. (rozšířené a aktualizované). Bratislava: Public promotion, s.r.o., 2008, 249 s. ISBN 978-80969944-0-3
5. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. (opravený dotisk). Praha: Portál, 2004, 774 s. ISBN 80-7178-303-X
6. JANDŮREK, J. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 285 s. ISBN 80-7178-535-0
7. JEDLIČKA, R., et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vyd. Praha: Themis, 2004, 478 s. ISBN 80-7312-038-0
8. KOUDELKOVÁ, A. *Psychologické otázky delikvence*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995, 114 s. ISBN 80-7187-022-6
9. KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Vzpouřa deprivantů*. nové, přepracované vydání. Praha: Galén, 2006, 327 s. ISBN 80-7262-410-5
10. KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, 165 s. ISBN 80-7041-841-9
11. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001, 197 s. ISBN 80-7315-004-2
12. KRAUS, B., HRONCOVÁ, J. a kol. *Sociální patologie*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007, 320 s. ISBN - 978-80-7041-896-3
13. KRAUS, B., et al. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006, 147 s. ISBN 80-7315-125-1
14. MACEK, P. *Adolescence*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999, 207 s. ISBN 80-7178-348-X
15. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. aktualizované vyd. Praha: Portál, 2003, 344 s. ISBN 80-7178-771-X

16. MATOUŠEK, O., et al. *Práce s rizikovou mládeží*. Praha: Portál, 1996, 87 s. ISBN 80-7178-064-2
17. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993, 124 s. ISBN 80-901424-7-8
18. MATOUŠEK, O., a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, 384 s. ISBN 80-7178-548-2
19. MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001, 104 s. ISBN – 80-210-25-11-5
20. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. 2. vyd. Praha: Academia, 2003, 336 s. ISBN 80-200-1289-3
21. NETÍK, K., et al. *Psychologie v právu*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 1997, 139 s. ISBN 80-7178-308-0
22. NEVŘALA, J. *Základy forenzní psychologie*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2005, 139 s. ISBN 80-7368-037-8
23. NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, P., a kol. *Kriminologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, 419 s. ISBN – 80-86432-08-4
24. PRŮCHA, J. *Pedagogický výzkum: Uvedení do teorie a praxe*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995, 132 s. ISBN 80-7184-132-3
25. SAK, P. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. 1. vyd. Praha: Petrklíč, 2000, 291 s. ISBN 80-7229-042-8
26. SOCHŮREK, J. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie – I. Díl*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2001, 81 s. ISBN 80-7083-494-3
27. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšířené vyd. Praha: Portál, 2004, 870 s. ISBN 80-7178-802-3
28. VÁGNEROVÁ, M. *Úvod do vývojové psychopatologie IV. Poruchy adaptace*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2003, 72 s. ISBN 80-7083-766-7
29. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, 522 s. ISBN 80-7178-308-0
30. ČERNÍKOVÁ, V. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. 1. vyd. Praha: Tiskárna MV, 2002, 149 s.
31. ČÍRTKOVÁ, L. *Dva pohledy na delikvenci dětí a mladistvých*. Kriminálnístika, 2003, roč. 36, č. 4, 59 s. ISSN 1210-9150

32. MAŘÁDEK, VĚ. *Empirická, ryze operativní a pragmatická klasifikace pachatelů trestných činů*. Psychologie v ekonomické praxi, 2005, roč. XL, č. 3 – 4, 162 s. ISSN 0033-300X

Seznam příloh:

Příloha č.1 – dotazník pro respondenty ve výchovném ústavu.....	67
Příloha č.2 – dotazník pro mladistvé umístěné ve vazební věznici.....	70
Příloha č.3 – dotazník pro odsouzené umístěné ve věznici.....	72

Ráda bych požádala o vyplnění krátkého dotazníku, který se týká Vaší osoby v souvislosti s omezením Vaší svobody pohybu. Dotazník je koncipován pro mé studijní účely, údaje budou sloužit jako podklad zpracování výzkumné části diplomové práce.

Na každou následující otázku zaškrtněte příslušnou odpověď. Dotazník je zcela anonymní, v žádném případě nevyplňujte své jméno. Snažte se prosím o pravdivé vyplnění.

Děkuji za spolupráci.

1.Kde se v současné době nacházíte?

- ve výchovném ústavu
- ve vazební věznici
- ve věznici pro mladistvé

2.Kolik je Vám let?

- 15
- 16
- 17
- 18

3.Účastníte se komunity dobrovolně?

- ano
- ne
- dle nálady

4.Účastníte se skupinové terapie dobrovolně?

- ano
- ne
- dle nálady

5.Líbí se Vám tyto aktivity?

- ano
- ne
- nevím, nedokáži posoudit

6.Myslíte, že Vám tyto aktivity mohou pomoci v životě?

- myslím, že ano
- myslím, že určitě ne
- nevím, nedokáži posoudit

7. Účastníte se i akcí i nad rámec aktivit (výlety, sport, hudba)?

- ano
- v žádném případě
- dle nálady

8. Domníváte se, že jste sám aktivní při skupinové terapii?

- určitě ano
- ne
- někdy ano

9. Domníváte se, že jste sám aktivní při komunitě?

- určitě ano
- ne
- někdy ano

10. Myslíte si, že Vás komunita ovlivnila?

- ano
- ne
- pokud ano tak v čem

11. Myslíte si, že Vás skupinová terapie ovlivnila?

- ano
- ne
- pokud ano tak v čem

12. Záleží Vám na pochvale od vychovatele?

- ano
- ne
- je mi to jedno

13. Domníváte se, že Vás pochvala od vychovatele motivuje?

- určitě ano
- ne
- je mi to jedno

14. Co Vás krom pochvaly dokáže pozitivně aktivovat?

- touha zažít úspěch při sportovních nebo jiných aktivitách
- možnost opuštění ústavu v souvislosti s návštěvou
- možnost opuštění ústavu za účelem účasti při různých soutěžích
- možnost opuštění ústavu v souvislosti s výlety apod.

15. Domníváte se, že uměle navozené stresové modelové situace Vám mohou pomoci řešit konfliktní situace v životě?

- určitě ano
- spíše ne
- v žádném případě
- nevím, nedovedu posoudit

Mladiství obvinění,

ráda bych požádala o vyplnění krátkého dotazníku, který se týká Vaší osoby v souvislosti s omezením Vaší svobody pohybu. Dotazník je koncipován pro mé studijní účely, údaje budou sloužit jako podklad zpracování výzkumné části diplomové práce.

Na každou následující otázku zaškrtněte příslušnou odpověď. Dotazník je zcela anonymní, v žádném případě nevyplňujte své jméno. Snažte se prosím o pravdivé vyplnění.

Děkuji za spolupráci.

1.Kde se v současné době nacházíte?

- ve výchovném ústavu
- ve vazební věznici
- ve věznici pro mladistvé

2.Kolik je Vám let?

- 15
- 16
- 17
- 18
- 19

3.Účastníte se skupinové terapie dobrovolně?

- ano
- ne
- dle nálady

4.Líbí se Vám tato aktivita?

- ano
- ne
- nevím, nedokáži posoudit

5.Myslíte, že Vám tato aktivita může pomoci v životě?

- myslím, že ano
- myslím, že určitě ne
- nevím, nedokáži posoudit
- dle nálady

6. Účastníte se akcí nad rámec aktivit (sport, hudba, rukodělné práce)?

- ano
- v žádném případě
- dle nálady

7. Domníváte se, že jste sám aktivní při skupinové terapii?

- určitě ano
- ne
- někdy ano

8. Myslíte si, že Vás skupinová terapie ovlivnila?

- ano
- ne
- pokud ano tak v čem

9. Záleží Vám na pochvale od vychovatele?

- ano
- ne
- je mi to jedno

10. Domníváte se, že Vás pochvala od vychovatele motivuje?

- určitě ano
- ne
- je mi to jedno

11. Domníváte se, že uměle navozené stresové modelové situace Vám mohou pomoci řešit konfliktní situace v životě?

- určitě ano
- spíše ne
- v žádném případě
- nevím, nedovedu posoudit

Mladiství odsouzení,

ráda bych požádala o vyplnění krátkého dotazníku, který se týká Vaší osoby v souvislosti s omezením Vaší svobody pohybu. Dotazník je koncipován pro mé studijní účely, údaje budou sloužit jako podklad zpracování výzkumné části diplomové práce.

Na každou následující otázku zaškrtněte příslušnou odpověď. Dotazník je zcela anonymní, v žádném případě nevyplňujte své jméno. Snažte se prosím o pravdivé vyplnění.

Děkuji za spolupráci.

1.Kde se v současné době nacházíte?

- ve výchovném ústavu
- ve vazební věznici
- ve věznici pro mladistvé

2.Kolik je Vám let?

- 15
- 16
- 17
- 18
- 19

3.Účastníte se skupinové terapie dobrovolně?

- ano
- ne
- dle nálady

4.Líbí se Vám tato aktivita?

- ano
- ne
- nevím, nedokáži posoudit

5.Myslíte, že Vám tato aktivita může pomoci v životě?

- myslím, že ano
- myslím, že určitě ne
- nevím, nedokáži posoudit

6. Domníváte se, že jste sám aktivní při skupinové terapii?

- určitě ano
- ne
- někdy ano

7. Myslíte si, že Vás skupinová terapie ovlivnila?

- ano
- ne
- pokud ano tak v čem

8. Účastníte se akcí nad rámec aktivit (sport, hudba, rukodělné činnosti)?

- ano
- v žádném případě
- dle nálady

9. Záleží Vám na pochvale od vychovatele?

- ano
- ne
- je mi to jedno

10. Domníváte se, že Vás pochvala od vychovatele motivuje?

- určitě ano
- ne
- je mi to jedno

11. Co Vás krom pochvaly dokáže pozitivně aktivovat?

- touha zažít úspěch při sportovních nebo jiných aktivitách
- možnost opuštění ústavu v souvislosti s návštěvou
- možnost opuštění ústavu za účelem účasti při různých soutěžích
- možnost opuštění ústavu v souvislosti s výlety apod.

12. Domníváte se, že uměle navozené stresové modelové situace Vám mohou pomoci řešit konfliktní situace v životě?

- určitě ano
- spíše ne
- v žádném případě
- nevím, nedovedu posoudit